

Maatalouden taloussuunnittelun ja seurannan tehostaminen

Marja Manninen
Timo Karhula

MTT:n selvityksiä 111
50 s.

Maatalouden taloussuunnittelun ja seurannan tehostaminen

Marja Manninen
Timo Karhula

ISBN 952-487-011-8 (Verkkójulkaisu)

ISSN 1458-5103 (Verkkójulkaisu)

www.mtt.fi/mmts/pdf/mmts111.pdf

Copyright

MTT

Marja Manninen ja Timo Karhula

Julkaisija ja kustantaja

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki

www.mtt.fi/mttl

Jakelu ja myynti

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki

Puhelin (09) 56 080, telekopio (09) 563 1164

sähköposti julkaisut@mtt.fi

Julkaisuvuosi

2006

Kannen kuva

Yrjö Tuunanen/MTT:n arkisto

Maatalouden taloussuunnittelun ja seurannan tehostaminen

Marja Manninen, Timo Karhula

MTT Taloustutkimus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki, marja.manninen@mtt.fi, timo.karhula@mtt.fi

Tiivistelmä

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa kehittämissuunnitelmien laadintaan, ohjeistamiseen sekä laskelmien päivittämiseen. Lisäksi selvitettiin kehittämissuunnitelmien käyttöä ja sisältöä. Tarkastelukohteina ovat myös investointituen haku- ja päätöksentekoprosessit sekä taloussuunnitelmien käyttökelpoisuuden parantaminen tilan johtamisen työkaluna.

Viljelijöiden vastausten mukaan tehtyjen maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelmien tulokset olivat usein todellisuutta paremmat. Laskelmat nähtiin maksuvalmiuden seurantaan kuitenkin hyvänä apuvälineenä. Maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelmaa tehtäessä ongelmia aiheutuu usein jo lähtötietojen keruuvaiheessa. Liian vähälle huomiolle jää myös yrittäjäminaisuuksien arviointi ja osaamisen kehittäminen, riskien ja epävarmuuden huomioiminen, laskelman sanallisen arvion merkitys ja laskelmien päivittäminen.

Kehittämissuunnitelmia on laadittu viime vuosina hyvin vähän, koska suunnitelma on huonosti tunnettu. Kehittämissuunnitelma ei ole tullut tutuksi myöskään neuvontasektorilla. Viljelijöiden mielipiteet kehittämissuunnitelmista ovat ristiriitaisia, toiset suhtautuivat palveluun myönteisesti, toisten mielestä suunnitelman hinta ei vastaa suunnitelman sisältöä. Kehittämissuunnitelmien sisältövaatimuksista ei ole kuitenkaan olemassa yksiselitteisiä ohjeita, mikä on koettu myös TE-keskuksissa ongelmalliseksi. Myös toimintatavat kehittämissuunnitelmatuen myöntämisessä vaihtelevat huomattavasti eri TE-keskuksissa.

TE-keskuksissa investointihankkeiden hyväksymistä ohjaava lainsäädäntö koetaan selkeäksi. Kuitenkin eri TE-keskusten välillä tai edes saman keskuksen sisällä ei välttämättä ole yhtenäistä linjaa päätösten tekemisessä. Investointitukiin kohdistuvassa päätöksenteossa korostuivat laajan maksuvalmiuslaskelman, kannattavuuslaskelman ja investointisuunnitelman asema. Verotuksen 2-lomaketta pidettiin myös tärkeänä ja sanallisen arvion merkitystä päätöksenteon kannalta erittäin tärkeänä.

Tutkimuksessa laadittiin kehittämis- ja toimenpide-ehdotuksia, jotka liittyvät kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmiin, kehittämissuunnitelmiin ja tukien hyväksymiskäytäntöihin. Lisäksi kehittämissuunnitelmien osalta laadittiin ehdotus menettelytapa-asetukseksi. Ehdotukset on esitetty kokonaisuudessaan tämän julkaisun kappaleessa 5.

Asiasanat: maatalous, talous, suunnittelu, investointi

More efficient planning and followship of farm economics

Marja Manninen, Timo Karhula

MTT Agrifood Research Finland, Economic Research, Luentantintie 13, FI-00410 Helsinki, Finland,
marja.manninen@mtt.fi, timo.karhula@mtt.fi

Abstract

The purpose of the study was to present proposals concerning the development of the profitability and liquidity calculations attached to the investment aid applications, the related instructions and the updating of the calculations. The use and content of the development plans were examined as well. The study also dealt with the application and decision-making processes for investment aid and improving the financial plans as tools for farm managements.

The results of the liquidity and profitability calculations made on the basis of the farmers' responses were often better than they are in reality. However, the calculations were considered appropriate tools for monitoring the liquidity. Making the liquidity and profitability calculations is often faced with problems already when compiling the initial data concerning. In many cases too little attention is directed to the assessment of the entrepreneurial characteristics, developing skills, taking account of risks and uncertainties, role of the written evaluation of the calculation, and updating the calculation.

In recent years quite few development plans have been drawn up, because the plan is poorly known. Even the advisory sector knows relatively little about the development plans. Farmers' views concerning the plans differ quite radically: some have a very positive attitude to this service, while others consider that the price of the plan is not in line with its content. There are no unambiguous instructions for the requirements concerning the content of the development plans, which has been found problematic at the Employment and Economic Development Centres. The other practices relating to the granting of support for the development plan also vary considerably between the Employment and Economic Development Centres.

The Employment and Economic Development Centres consider that the legislation steering the approval of the investment projects is quite clear. Yet, the decision-making procedures may differ between the Employment and Economic Development Centres or even within one Centre. The role of a comprehensive liquidity calculation, profitability calculation and investment plan receives a great deal of emphasis in the decision-making on investment aid. Tax Form No 2 was also considered important, while the role of the written assessment was considered highly important for the decision-making.

The proposals for development and measures concerning the profitability and liquidity calculations, development plans and approval procedures as well as the proposal for a decree on the procedure for the part of the development plan drawn up in the study are given in Chapter 5.

Index words: agriculture, economics, planning, investment

Esipuhe

Oheisen tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa kehittämissuunnitelmien liitteenä olevien kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien laadintaan, ohjeistamiseen sekä laskelmien päivittämiseen. Samalla tutkimuksessa selvitettiin kehittämissuunnitelmien käyttöä ja sisältöä. Tarkastelukohteina olivat investointituen haku- ja päätöksentekoprosessit sekä taloussuunnitelmien käyttökelpoisuuden parantaminen.

Maataloudessa käytetään vuosittain suuria rahasummia investointeihin, joista osaa rahoitetaan investointituilla. EU:n osarahoittamilta, kuten myös kansallisesti rahoitetuilta investoinneilta odotetaan pitkäjänteistä kannattavuutta, joten maatalouden rakenne- ja tuottavuuskehityksen kannalta on erittäin tärkeää, mihin viljelijät investointinsa suuntaavat. Nopeasti muuttuvassa maatalouden toimintaympäristössä viljelijä tarvitsee perusteelliset kannattavuuslaskelmat eri vaihtoehdoista ja asiantuntevan suunnitteluavun koko tilan toimintoja koskevien laajakantoisten ratkaisujensa tueksi. Tästä huolimatta viljelijä joutuu viimekädessä yksin kantamaan riskin tilansa kehittämistoimenpiteiden onnistumisesta.

Oheisessa tutkimuksessa on kriittisesti tarkasteltu investointisuunnitelmiin ja kehittämissuunnitelmiin liittyviä säädöksiä ja toteuttamistapoja sekä esitetty lukuisia parannusehdotuksia laskelmien ja suunnitelmien laadintaan ja toimintakäytäntöihin. Tutkimuksen toivotaan hyödyttävän niin hallintoa kuin neuvontaakin investointien suunnittelukäytäntöjen kehittämisessä sekä auttavan viljelijöitä pitkäjänteisten investointipäätösten suunnittelussa ja toteuttamisessa.

Tutkimus on tehty Maa- ja metsätalousministeriön rahoituksella. Tutkimuksen ohjausryhmään ovat kuuluneet: jaoston päällikkö, maatalousylitarkastaja Kari Ojala, ylitarkastaja Hannu Porkola, projektipäällikkö Markku Alm Maa- ja metsätalousministeriöstä, professori Matti Ylätalo Helsingin yliopistosta, tutkimusjohtaja Perttu Pyykkönen Pellervon taloudellisesta tutkimuslaitoksesta, kehityspäällikkö Peter Österman ja kehityspäällikkö Ari Enroth ProAgriasta.

Tutkimuksen tekemiseen ovat osallistuneet MMM Marja Manninen ja MMM Timo Karhula MTT Taloustutkimuksessa. Professori Maija Puurunen ja laskentatoimenjohtaja Arto Latukka ovat ohjanneet ja kommentoineet tutkimusta. Julkaisun on viimeistellyt ja taittanut Krista Kettunen MTT Taloustutkimuksessa.

Helsingissä huhtikuussa 2006

Maija Puurunen

Professori

Sisällysluettelo

1	Johdanto	7
1.1	Tutkimuksen tausta.....	7
1.2	Aikaisemmat selvitykset.....	7
1.3	Tutkimuksen tavoitteet.....	9
2	Tutkimuksen osa-alueiden esittely ja tutkimusmenetelmät.....	9
2.1	Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien tarkennus ja sisältö.....	9
2.2	Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien päivitys.....	12
2.3	Kehittämissuunnitelmat.....	12
2.4	Investointitukihakemusten hyväksymiskäytännöt	13
3	Tutkimusaineistot	13
3.1	Tutkimusaineistot	13
3.2	Vertailuaineistojen luotettavuus.....	13
4	Tulokset	15
4.1	Viljelijäkyselyn 2005 keskeisimmät tulokset	15
4.2	Laskelmien tarkennus ja ongelmakohdat	16
4.2.1	Laskelmien yleisimmät ongelmat.....	16
4.2.2	Riskin ja epävarmuuden huomiointi talouden suunnittelussa	21
4.2.3	Laskelman sanallisen arvion merkitys ja sisältö.....	22
4.3	Laskelmien päivitys.....	24
4.4	Vertailutietojen saatavuus.....	27
4.5	Kehittämissuunnitelmat.....	27
4.5.1	Kehittämissuunnitelmien tunnettavuus ja tukeminen	27
4.5.2	Kehittämissuunnitelmien käyttö ja linjaukset TE-keskuksittain	29
4.5.3	Neuvontasektorin ja viljelijöiden mielipiteitä kehittämissuunnitelmista	33
4.5.4	Kehittämissuunnitelmien sisältö.....	34
4.6	Investointitukihakemusten hyväksymiskäytännöt.....	35
4.6.1	Hakemusten hyväksyminen ja hylkääminen	35
4.6.2	Päätöksenteko TE-keskuksissa	37
4.6.3	Hyväksymiskäytäntöjen kehittäminen.....	40
5	Kehittämis- ja toimenpide-ehdotukset	41
5.1	Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien tarkennus ja ongelmakohdat	42
5.2	Laskelmien päivittäminen ja seuranta.....	43
5.3	Kehittämissuunnitelmat.....	44
5.4	Tukien hyväksymiskäytännöt.....	45
5.5	Ehdotus menettelytapa-asetuksesta kehittämissuunnitelmien osalta.....	47
	Kirjallisuus	49

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta

Investointipäätöksillä on usein laaja-alaisia ja kauaskantoisia vaikutuksia maatilayrityksen kilpailuasemaan ja taloudellisiin tuloksiin. Investoinnit ja mittakaavaetujen tavoittelu ovat monille tiloille elinehto, jotta ne voivat toimia tehokkaasti jatkuvasti muuttuvassa toimintaympäristössä ja kovenevassa kilpailussa. Investointi itsessään ei takaa tilan kannattavuuden kasvua, joten talouden suunnittelu ja seuranta ovat tärkeässä roolissa investoivilla tiloilla sekä ennen investoinnin toteuttamista että sen jälkeen.

Maatilainvestointien rahoitustukijärjestelmä ja nuorten viljelijöiden aloitustukijärjestelmä muuttuivat ohjelmakauden 2000–2006 alussa siten, että viljelijän päätoimisuusvaatimus poistettiin ja korvattiin vaatimuksella taloudellisen elinkelpoisuuden tarkastelemisesta (1257/1999/EY 5 artikla, 329/1999 §5, 609/2000 §15, §35). Nuorten viljelijöiden tiloilla taloudellisen elinkelpoisuuden täyttämistä koskevaa määräaika pidennettiin kahdesta kolmeen vuoteen (609/2000 §39). Suomessa asetettiin tuen ehdoksi, että maatalouden tuloilla tulee olla olennainen merkitys hakijan koko toimeentulon kannalta (609/2000 §13). Taloudellisen elinkelpoisuuden osoittamiseksi tuen hakijan tulee esittää laskelma, jolla voidaan arvioida tuettavan toiminnan kannattavuutta ja jatkuvuutta, yrityksen taloudellista asemaa sekä maksuvalmiutta (129/2002 §27). Maatilojen investoinnin suunnittelua koskevat kustannukset tulivat myös yritysten kehittämistukea koskevien säädösten myötä tietyin edellytyksin tuen piiriin investoinnin toteutumisesta riippumatta (609/2000 §47 ja §48). Taloudellisen suunnittelulaskelman muodosta, aikajänteestä ja sisällöstä sekä laatimisperiaatteista on säädetty maa- ja metsätalousministeriön menettelytapa-asetuksella (948/2000).

1.2 Aikaisemmat selvitykset

Maatalouden investointipäätöksiin liittyvien talouslaskelmien toteutumista on aikaisemmin tutkinut mm. Liski (1984). Hän totesi taloussuunnitelmien luotettavuuden riippuvan siitä, miten paikkansapitäviä suunnitelmien perustiedot ovat. Investoineiden tilojen maksuvalmius jäi Liskin tutkimuksen mukaan suunniteltua heikommaksi kaikkina tutkimusvuosina. Velkojen määrä tiloilla kasvoi suunniteltua suuremmaksi, mutta se johtui osaltaan laskelmien ulkopuolisista hankinnoista.

Naapila (1991) selvitti vuosina 1985–1987 kannattavuuskirjanpitoiloille muiden tahojen toimesta tehtyjen kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien toteutumista sekä suunniteltujen ja toteutuneiden tulo-, meno- ja rahoituserien erojen vaikutusta tutkimustilojen rahoitus- ja maksuvalmiusasemaan. Tutkimuksen mukaan maksuvalmiuden ennustamisessa oli tutkimustilojen osalta onnistuttu melko hyvin. Laskelmien luotettavuus heikkeni sitä enemmän mitä kauemmin aikaa laskelmien teosta oli kulunut.

Aihetta on tarkastellut myös rahoituslaskentatyöryhmä (MMM 1998), jonka ehdotusten mukaan maatalouden investointitukihakemuksissa tulisi esittää koko tilaa koskevan laskelman sijasta pelkästään suunniteltavan investoinnin kannattavuuden osoittava laskelma. Lisäksi hakemuksissa tulisi tuoda esille, millainen tuotto investoitavalle pääomalle on saatavissa. Työryhmän mukaan laskelman teon yhteydessä tulisi määrittää, kuinka suurten tuottovaihteluiden aiheuttamille riskeille investointi antaa korvauksen. Työryhmä ehdotti myös, että kannattavuutta kuvaavia tunnuslukuja tarkasteltaessa on tarkastelunäkökulman mukaan valittava tilanteeseen sopivat tunnusluvut.

Hirvijoki (2002) tutki laajentaneille kotieläintiloille laadittujen taloussuunnitelmien toteutumista ja selvitti taloussuunnitelmien toteutumiseen vaikuttavia tärkeimpiä tekijöitä. Lisäksi tutkimuksessa tarkasteltiin taloussuunnitelmien luotettavuuden ja käyttökelpoisuuden kehittämismahdollisuuksia. Lypsykarja- ja sikatiloilla toteutunut kannattavuus oli huomattavasti suunniteltua heikompi investoinnin toteuttamisen jälkeisenä vuonna. Suurimmat syyt tähän olivat sopeutumiskustannukset ja tuotantokapasiteetin vajaakäyttö, joita taloussuunnitelmissa ei huomioitu riittävästi.

Taloussuunnitelmien kehittämiseksi ja informaatioarvon parantamiseksi em. tutkimuksessa esitettiin oman pääoman korkovaatimuksen laskemisessa käytetyn laskentakorkokannan korottamista ja tuntipalkkavaatimusten yhdenmukaistamista. Eri omaisuusosien arviointia ja vaihto-omaisuuden huomioimista suunnitelmissa tulisi korostaa, jotta tuotantoon todellisuudessa sitoutunut pääoma saataisiin mukaan laskelmiin. Taloussuunnitelmien havainnollisuuden parantamiseksi Hirvijoki (2002) esitti lyhyttä selvitystä suunnitellusta vuosittain tapahtuvasta fyysisestä kehityksestä.

Maatalouden investointitukien korottamisen ja tuen saannin edellytysten laajentamisen myötä Maa- ja metsätalousministeriö pyrki varmistamaan, että tuettavalla toiminnalla on myös pitkällä aikavälillä menestymisen edellytykset. Tätä varten ministeriö asetti vuoden 2003 lopulla työryhmän selvittämään investointituen edellytyksenä olevien laskelmien uudistamistarvetta. Työryhmämuistio on julkaistu nimellä ”Maksuvalmius- ja kannattavuuslaskennan uudistaminen –työryhmän raportti” (MMM 2004). Työryhmän mukaan nykyisin käytössä olevat kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmat ovat riittävän laajoja ja kattavia selvitetessä yrityksen elinkelpoisuutta sukupolvenvaihdostilanteissa ja yksittäisten investointien suunnittelussa. Työryhmä katsoi kuitenkin tarpeelliseksi selkiyttää laskelmien laatimisen periaatteita. Työryhmä pyrki määrittelemään, mitä taloudellisen elinkelpoisuuden tarkastelussa mainitut kriteerit (kannattavuus, jatkuvuus, taloudellinen asema, maksuvalmius, markkinointiedellytykset) tarkoittavat, mistä laskelmista ne ovat määritettävissä, miten näiden laskelmien keskeiset erät tulisi laskea, mitä tunnuslukuja tulisi määrittää ja millaiset tunnuslukujen tasot voisivat osoittaa yrityksen olevan taloudellisesti elinkelpoinen. Työryhmän mukaan tukien myöntämisen edellytyksinä kannattavuuskertoimen tulisi ylittää laskelmakaudella arvo 0,5 ja kokonaispääoman poistoprosentin tulisi olla positiivinen.

Työryhmä esitti lisäksi, että kehittämissuunnitelmia (ks. kohta 2.5) tulee tehdä lähinnä tilanteissa, joissa tuotantoa suunnataan merkittävästi uudelleen tai kysymyksessä on kokonaan uuden maataloustuotantoon perustuvan tuotantoyksikön aloittaminen. Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien ja toisaalta kehittämissuunnitelmien välinen rajanveto on ollut kuitenkin joiltain osin epäselvää. Työryhmä esitti edelleen perustettavaksi maksuvalmius- ja kannattavuuslaskennan seurantaryhmän, jonka tehtävänä on laskentaperusteiden ja –käytäntöjen kehittäminen ja laskelmien laadintaan liittyvien ongelmien ratkaiseminen. Työryhmä totesi myös, että laskelmien ohjeistuksen tulisi tapahtua nykyistä enemmän MMM:n toimesta. Tämä onkin ainoa tapa viedä suosituksia käytäntöön.

1.3 Tutkimuksen tavoitteet

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuottaa kehittämissuunnitelmien laadintaan, ohjeistamiseen sekä laskelmien päivittämiseen. Lisäksi selvitetään maataloille tehtävien, kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien laajempien kehittämissuunnitelmien käyttöä ja sisältöä. Tarkastelukohteina ovat myös investointituen haku- ja päätösprosessit sekä taloussuunnitelmien käyttökelpoisuuden parantaminen tilan johtamisen työkaluna talouden seurannassa ja kehittämisessä myös pidemmällä aikavälillä investoinnin jälkeisinä vuosina.

2 Tutkimuksen osa-alueiden esittely ja tutkimusmenetelmät

Tutkimuksen eri osa-alueet koskevat maatalouden investointi- ja talouslaskelmien ja kehittämissuunnitelmien laatimista ja vuosittaista päivittämistä sekä näihin perustuvaa talousseurannan tehostamista. Näiden osa-alueiden tarkasteluissa on esitetty perusteet tutkimuksessa esitettävälle kehittämissuunnitelmille. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös investointeihin, laskelmiin ja kehittämissuunnitelmiin myönnettävien tukien hyväksymiskäytäntöjä.

Tutkimus on toteutettu Maa- ja metsätalousministeriön toimeksiannosta. Hankkeen toteutuksesta on vastannut MTT taloustutkimus yhteistyössä ProAgria Maaseutukeskusten Liiton, Maa- ja metsätalousministeriön ja TE-keskusten kanssa.

2.1 Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien tarkennus ja sisältö

Investointituen saannin edellytykseksi on asetettu yrityksen taloudellinen elinkelpoisuus, jonka osoittamiseksi tukihakemuksissa on selvitettävä tuettavan toiminnan kannattavuus ja jatkuvuus, yrityksen taloudellinen asema ja maksuvalmius sekä tuotteiden ja palvelujen markkinointimahdollisuudet (609/2000 §15). Investointituilla tulee pitemmällä ajalla saavuttaa sellaista tuotannon tehostumista ja tilakoon kasvua, jotta tuotantoon jatkavat ja

siihen investoivat tilat voivat olla tulevaisuudessakin riittävän kannattavia toimimaan jatkuvasti tiukentuvassa taloudellisessa toimintaympäristössä. Toimintaedellytysten täyttymistä voidaan kuvata kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmilla. Näiden laskelmien luotettavuuden merkitys on erittäin suuri, sillä laskelma vaikuttaa viljelijän investointipäätöksen lisäksi myös investoinnin rahoituksen saatavuuteen ja maksuvalmiuden kautta koko tilan talouteen.

Tutkimuksessa on vertailuaineistona käytetty pääasiassa maatalouden kannattavuuskirjanpidon tuloksia. Maatalouden kannattavuuskirjanpitoiloilta saatujen tulosten perusteella voidaan seurata kannattavuuskehitystä sekä havainnollistaa konkreettisesti investointituki- en saannin edellytykseksi MMM:n työryhmässä (2004) esitettyjä kannattavuustavoitteita ja muita tavoitteita. Kannattavuuskirjanpitoiloja voidaan pitää toiminnoiltaan keskimääräistä tehokkaampina tiloina. Painotusten käytön vuoksi tulokset ovat kuitenkin nykyään yleistettävissä koskemaan koko Suomen tilajoukkoa. Myös ProAgrian taloustietopankin tilojen tulokset kuvaavat tietyin edellytyksin eri tuotantosuuntien keskimääräisiä kannattavuustuloksia.

Tutkimuksessa on selvitetty tarvetta laskelmien teon ohjeistamisen lisäämisestä siten, että laskelmissa käytetyt lähtötiedot olisivat mahdollisimman oikeat ja erityisesti suunnitelman ennusteosio tilan talouden kehityksestä olisi laadittu yhtenäisin hinta-, tuki- ja kustannusmuutosoletuksin. Tilan toimintaympäristön muutoksia ja tukinäkyviä koskevien oletusten tulisi laskelmissa nojata yhtenäisiin perusteisiin maan eri osissa.

Tässä tutkimuksessa kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien toteutumista on tarkasteltu tapaustutkimuksen eli case-tutkimuksen avulla eri tuotantosuuntia edustavilla tiloilla. Laadittuja laskelmia on verrattu MTT:n kannattavuuskirjanpitoaineiston tuloksiin sekä joissain tapauksissa rahoitustuen seuranta-aineiston tietoihin. Tutkimusmenetelmäksi on valittu tapaustutkimus, sillä tavoitteena on saada esiin suunnitelmien ja toteutuneiden tulosten välisiin eroihin johtaneita tekijöitä tiloilla. MTT:n kannattavuuskirjanpitoiloille vuosittain tehtävän postikyselyn kysymyksillä selvitettiin laskelmien toteuttamisen ongelmia ja laskelmien hyödynnettävyyttä tiloilla.

Kaikilla tutkimukseen valituilla case-tiloilla oli käytetty ProAgrian kehittämää, ylläpitämää ja käyttämää Likwi-ohjelmaa kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelman laatimisessa. Likwi-ohjelmasta saadaan maatilain keskeiset tulokset tulosyksiköittäin maatalouden, metsätalouden ja muun yritystoiminnan osalta. Ohjelmassa voidaan ottaa huomioon sekä maatilatalouden verolain (MVL) että elinkeinoverolain (EVL) alainen toiminta. Ohjelmasta saatavia laskelmatulosteita ovat mm. vieraan pääoman käyttö, suppea ja laaja maksuvalmius, kannattavuus, investointisuunnitelma, tasetulosteet, työtulolaskelma, tulossuunnitelma, rahoitus-suunnitelma, kasvi- ja kotieläintulosteet sekä yritystoiminnan tulot ja menot. Lisäksi ohjelmasta saadaan verolaskelma ja mahdolliset riskianalyysit. Verot lasketaan siten, että verojen määrät jaetaan tulosyksiköille verotettavien tulojen mukaisessa suhteessa. MVL:n mukaan

verotettavan toiminnan sisällä maatalouden vero-osuuden jako varsinaisen maatalouden ja muun MVL-toiminnan kesken tehdään yrittäjätulojen mukaisessa suhteessa.

Likwi-ohjelma laskee myös keskeiset kannattavuuden, maksuvalmiuden ja vakavaraisuuden tunnusluvut. Kannattavuuslaskelmasta nähdään toiminnan kannattavuus eri käsitteillä mitattuna (suhteelliset ja absoluuttiset kannattavuuden mittarit). Kannattavuuslaskenta mahdollistaa eri investointivaihtoehtojen kannattavuusvertailun. Lisäksi investoivan tilan kannattavuustuloksia voidaan verrata muihin saman tuotannonalan tiloihin. Laskelmat mahdollistavat myös investoivan tilan kannattavuuden ja pääoman tuoton vertailun tuotannonalan ulkopuolisiin kohteisiin.

Maksuvalmiuslaskelmat kuvaavat käytössä olevan rahan riittävyttä ja kassajäämän kertymistä. Niiden avulla voidaan määrittää tilan likviditeetti ja tarkastella investoinnin vaikutusta tilan rahaliikenteeseen nykyhetkellä ja tulevaisuudessa. Maatilan taloussuunnitelmia laaditaan useimmiten merkittävän investoinnin yhteydessä ja/tai tilanteessa, jossa panosten ja tuotteiden hintasuhteet tai muut tekijät muuttuvat oleellisesti aikaisempaan verrattuna. Suunnitelmasta on apua myös esimerkiksi vuosittaisessa verosuunnittelussa. Useimmat maatilojen kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmat tehdään ProAgria Maaseutukeskuksissa ja vastaavissa ruotsinkielisissä järjestöissä, mutta niitä tekevät myös muut tahot. Muiden palveluntarjoajien käyttämät ohjelmat ja laskemien sisällöt vaihtelevat, joten niitä ole otettu tässä tutkimuksessa tarkasteluun mukaan. Likwi-ohjelma on ollut pitkään laajassa käytössä maatilojen kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien laadinnassa maataloille, joten myös muiden tahojen laskelmien voidaan olettaa sisältävän oleellisimmilta osin samat tiedot.

Taulukossa 1 on esitetty vuonna 2005 haettujen ja tuettujen kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien lukumäärät sekä laskelmiin myönnetty tuki (€). Taulukossa ei ole laskelmien seurantaan myönnettyä tukea, sillä käytännössä seuranta ei ole ehditty toteuttaa vielä vuoden 2005 aikana, sillä seurannan tuki koskee vain vuoden 2004 jälkeen tehtyjen laskelmien päivitystä.

Taulukko 1. Maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelmien rahoitustukipäätökset, hakijoiden määrä ja tuen kokonaismäärä (€) vuonna 2005 (Tike 2006).

	Maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelmat
Rahoituspäätöksiä, kpl	1 581
Hakemuksia, kpl	1 690
Tuki yhteensä, €	554 951

2.2 Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien päivitys

Maatalouden toimintaympäristö muuttuu nopeasti ja siksi mm. nuoren viljelijän korotetun aloitustuen myönnössä on tilan kokovaatimuksen lisäksi edellytyksenä, että tuen saaja käyttää tilanpidon aloittamiseen liittyviä neuvontapalveluja kolmen ensimmäisen täyden kalenterivuoden aikana tilanpidon aloittamisesta. Neuvontapalveluihin tulee sisältyä sekä vuotuisten tulos- ja taselaskelmien laatiminen että maksuvalmiuteen, kannattavuuteen ja vakavaraisuuteen liittyvien tunnuslukujen laskeminen (213/2004 §42). Ensimmäisenä seurantavuonna päivitetty suunnitelma ei vielä useinkaan merkittävästi poikkea alkuperäisestä. Kuitenkin seurantakauden loppua kohti sekä ennustamattomat toimintaympäristön muutokset että mahdolliset tilakohtaiset tapahtumat johtavat usein siihen, että alkuperäinen ja päivitetty laskelma ovat alkaneet merkittävästi erota toisistaan. Näiden erojen syiden löytäminen sekä analysointi antavat tietoa siitä, mihin tekijöihin tulisi ensi sijassa kiinnittää huomiota talousennusteiden luotettavuutta parannettaessa.

Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien päivitys voi antaa viitteitä siitä, että tila ei yllä tavoitteisiinsa tai muuttuneiden olosuhteiden takia joudutaan uudistamaan jopa koko laskelma. Tässä tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota rahoituspäätöksen tekijöiden sekä rahoittajien informointitarpeisiin päivitysten tuloksista. Samalla on pohdittu keinoja, joita hallinnolla ja neuvonnalla tulisi olla tilanteeseen reagoimiseksi ja viljelijän auttamiseksi tilan talouden kohentamisessa ja tasapainottamisessa.

Tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota myös ongelmalliseksi osoittautuneeseen rajanvetoon siinä, miltä osin laskelmien päivityksessä havaitut erot aiempiin suunnitelmiin ovat aiheutuneet ennalta arvaamattomista ulkoisista tekijöistä (esimerkiksi tuki- tai hintakehitys) tai muista yrittäjän päätöksenteon ulkopuolella olevista tilakohtaisista tekijöistä ja miltä osin viljelijän tietoisista valinnoista, joissa on poikettu suunnitelmasta. Tutkimuksessa on selvitetty mm. asiantuntijahaastattelujen avulla, mitä toimenpiteitä tulisi ohjeistaa tehtäväksi tiloilla, joilla investointisuunnitelman päivitysten yhteydessä ilmenee ongelmia kannattavuus-, maksuvalmius- ym. muiden tavoitteiden saavuttamisessa.

2.3 Kehittämissuunnitelmat

Maaseutuyrityksille tehtäviin kehittämissuunnitelmiin on saatavissa tukea 90 prosenttia hyväksyttävistä kustannuksista 1 500 euroon asti (465/2004 §32). Kyseessä on tällöin sellainen suunnitelma, jossa tuettava kehittämissuunnitelma tähtää maatalan tuotannon merkittävään laajentamiseen tai tuotantosuunnan muuttamiseen (1092/2005 §30).

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin, minkälaisia kehittämissuunnitelmia viime vuosina on tehty ja minkälaisia tukeen oikeuttavien suunnitelmien tulisi olla. Tavoitteena oli myös selvittää, mitä lisäyksiä kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmiin tulisi liittää silloin, kun kehittämissuunnitelma on liiketoimintasuunnitelman tyyppinen. Pohdintojen taustaksi tutkimuksessa selvitettiin hyväksytyjen ja tukea saaneiden kehittämissuunnitelmien sisältöä sekä TE-kes-

kusten linjauksia laskelmien tukikelpoisuudesta. Kehittämissuunnitelmiin on lisäksi perehdytty asiantuntijahaastatteluiden avulla sekä haastattelemalla viljelijöitä, joille on laadittu kehittämissuunnitelma.

2.4 Investointitukihakemusten hyväksymiskäytännöt

Tutkimuksessa oli tavoitteena myös laatia ehdotuksia teknisten neuvontapalvelujen tukien sekä investointitukien haku- ja myöntöprosessin kehittämiseksi pidemmällä aikajänteellä. Haku- ja myöntökäytäntöön on perehdytty asiantuntijahaastatteluilla sekä hyväksytyjä ja hylättyjä rahoituspäätöstopauksia ja valituslautakunnan ennakkotapausrekisteriä tarkastelemalla.

3 Tutkimusaineistot

3.1 Tutkimusaineistot

Tutkimuksen eri osa-alueissa on hyödynnetty asiantuntija- ja viljelijähaastatteluja. Haastattelut on toteutettu henkilökohtaisena tapaamisena tai puhelimitse. Osa tutkimusaineistosta muodostuu kannattavuuskirjanpitoilojen postikyselyn vastauksista, neuvojien internet-kyselystä ja TE-keskusten tukikäsittelijöille sähköpostilla toteutetusta kyselystä. Lisäksi on tarkasteltu toteutettuja kehittämissuunnitelmia ja niihin liittyviä asiakirjoja.

Vertailututkimuksessa aineistona on käytetty eri tuotantosuuntia edustavien kirjanpitoilojen aineistoja ja niihin perustuvia tilinpäätöslaskelmia sekä kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmia. Kaikilla tiloilla oli käytetty lisäksi ProAgrian Likwi-ohjelmaan perustuvia kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmia. Lisäksi tutkimuksessa on käytetty vertailuaineistona rahoitustuen seurantajärjestelmän tuottamaa aineistoa vuosien 1996–2000 ajalta. Tätä aineistoa ei kuitenkaan pystytty hyödyntämään suunnitelmien mukaan kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien toimitusongelmien vuoksi. Tähän seurantaan kuuluvilla tiloilla on laadittu vuosittain tase- ja työtulolaskelma seurantalomakkeelle. Seurantalomakkeen tiedot perustuvat pääasiassa verokirjanpidon tietoihin ja varastokirjanpitoon sekä työnkäyttötietoihin. Seurannan tuottama tieto on tallennettu Tike:n ylläpitämään Rahtu-tietokantaan.

3.2 Vertailuaineistojen luotettavuus

Tapaustutkimuksessa käytetyt aineistot muodostuvat Likwi-ohjelmalla tehdyistä kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmista, kannattavuuskirjanpitoaineistoon perustuvista kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmista sekä rahoitustuen seuranta-aineistosta. Rahoitustuen seuranta-aineiston käyttöomaisuuden arvostus ja poistot perustuvat verotusarvoihin, jolloin nämä laskelmat eivät ole suoraan vertailukelpoisia kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmissa olevien käypien arvojen mukaisten käyttöomaisuuden menojännösten ja poistojen kanssa. Lisäksi eri omaisuusosien poistoprosentit vaihtelevat kannattavuus- ja

maksuvalmiuslaskelmissa tilakohtaisesti, jolloin eri tilojen poistot ja menojäännökset eivät ole keskenään suoraan vertailukelpoisia.

Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien laskentaperusteita on selvitetty ProAgria Maaseutikeskusten Liiton (MKL) julkaisemissa säännöllisesti päivitettyissä Likwi-ohjelman käyttöohjeissa (MKL 2004). Ohjeissa on annettu suosituksia eri poistoprosenteiksi. Kun poistolaskenta tehdään konekohtaisesti, poistosuosituksukset ovat traktoreilla 11 %, puimureilla 12 % ja muilla koneilla 15 %. Jos konekohtaista erittelyä ei tehdä, perussuositus käyvän arvon poistoksi on 13 %. Suositus rakennusten käyvän arvon poistoksi on 6–7 %. Oman työn ja puutavaran arvo voidaan ottaa huomioon laskennallisena investointina, joka ei ole kassameno, mutta vaikuttaa omaisuuserän käypään arvoon. Salaojille kirjataan Likwi-ohjelmaan kolme arvoa: käypä arvo, verotusarvo ja verotuksen poistamaton menojäännös, jota käytetään veropoistojen laskennassa. Suositus salaojien käyväksi arvoksi on 1 000 €/ha ja suositus käyvän arvon poistoksi on 3–5 %.

MTT:n kannattavuuskirjanpidossa poistot lasketaan kone-, rakennus- ja salaojituskohtaisesti suunnitelman mukaisina poistoina nykyarvoista. Poistomenetelmänä käytetään tasaprosenttipoistoa, jossa poistoprosentti määräytyy käyttöomaisuusryhmittäin (rakennukset 9 %, koneet 18 %, traktorit 14–22 %, puimurit 12–18 %, salaojitukset 5 %). Poistoprosentit kirjanpitojärjestelmässä ovat siis jonkin verran MKL:n suosituksia korkeammat.

Oman pääoman korkona on käytetty 5 % kaikissa laskelmissa. Investointiavustukset on jaettu kannattavuuskirjanpidossa tuotoiksi koko omaisuusesineen käyttöiälle. Investointiavustukset sisältyvät vastaavasti poistamattomiin menojäännöksiin ja niistä lasketaan myös poistot ja korkovaatimus. Esimerkiksi Likwi-ohjelmalla tehdyissä kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmissa investointiavustukset poistetaan kerralla eivätkä ne sisällyt tasearvoihin.

Tämän tutkimuksen tulosten tarkastelussa keskitytään lähinnä vertailemaan taloussuunnitelmissa arvioituja ja toteutuneita taloustuloksia ja niihin vaikuttavia tekijöitä. Lisäksi tuloksia arvioitaessa on huomioitava, että on olemassa sellaisia taloussuunnitelmien toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä, joita on mahdotonta ottaa huomioon suunnitelmaa laadittaessa, mutta jotka saattavat vaikuttaa ratkaisevasti suunnitelman toteutumiseen. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi viljelijän sairastuminen, eriaistiset onnettomuudet sekä tavanomaisesta huomattavasti poikkeavat sääolosuhteet (Hirvijoki 2002).

4 Tulokset

4.1 Viljelijäkyselyn 2005 keskeisimmät tulokset

Kannattavuuskirjanpitoiloille tehdään vuosittain tulos-, tase- ja kassavirtalaskelmat ja niihin perustuvat kannattavuus-, maksuvalmius- ja vakavaraisuustarkastelut koko tilalle ja sen eri toimialoille. Vuonna 2005 toteutetussa viljelijäkyselyssä mm. selvitettiin muiden neuvontatahojen lähinnä investointitilanteissa tekemien kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien ja kehittämissuunnitelmien käytön yleisyyttä, hyödyllisyyttä sekä viljelijöiden näkemyksiä näiden laskelmien kehittämisestä. Kyselyyn vastasi 423 viljelijää (53 %). Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelma oli tehty vuodesta 1995 alkaen vähintään kerran 68 %:lle tiloista. Suurimmalle osalle tiloista oli samana aikana tehty useita laskelmia. Laskelma oli päivitetty kuitenkin vain 8 %:lla tiloista.

Viljelijöiden vastausten mukaan tehtyjen laskelmien sekä tarkasteluhetken että suunnitelma-kauden tulokset olivat usein todellisuutta paremmat. Maataloudessa tapahtuu niin nopeita muutoksia, että laskelmia on viljelijöiden mielestä turha tehdä kovinkaan monelle vuodelle eteenpäin. Tuotteista saatavien hintojen arviointi tulevaisuuteen on vaikeaa ja aiheuttaa helposti suuriakin heilahteluja laskelmaan. Viljelijöiden kommenttien mukaan kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelma nähtiin maksuvalmiuden seurantaan kuitenkin oivana apuvälineenä, jos päivitykset tehdään riittävän tiheästi, jotta seurannassa pysyttäisiin reaaliajassa. Useiden kirjanpitoilojen viljelijöiden sanallisissa vastauksissa korostui kuitenkin se, että viljelijällä itsellään täytyy olla tarkka seuranta tuloista ja menoista ja hänen täytyy itse osata arvioida toimintaansa sekä omia mahdollisuuksiaan eikä luottaa pelkästään ulkopuolisiin neuvojiin. Myös laskelman suoranainen manipulointi nähtiin mahdollisena.

Joissakin tapauksissa laskelman tekijän ei ole koettu olevan ajan tasalla tai riittävän selvillä laskelman laatimisen perusteista. Laskelman tekijöiden ammattitaidon jatkuva kehittäminen nähtiin tärkeänä. Koska kysymyksessä oli kannattavuuskirjanpitoiloille tehty viljelijäkysely, arvioiden esittäjillä voidaan olettaa olleen kannattavuuskirjanpitoon kuulumisen vuoksi keskimääräistä selvästi paremmat tiedot yrityksensä taloudellisesta tilasta.

Kirjanpitoilojen viljelijät esittivät toiveita muun muassa hankerahoituksen saamisesta laskelmien analysointiin ja päivittämiseen, sillä monet katsoivat niistä aiheutuvat kustannuserät nykyisellään liian suuriksi saataviin hyötyihin nähden. Laskelmien päivitys ja toteutumisen tarkastelu koettiin liian vaikeiksi, ja ne jäivät usein kokonaan tekemättä. Kirjanpitojärjestelmään kuulumisen ja kirjanpito-ohjelmat tulisi hyödyntää paremmin laskelmien päivityksessä. Laskelman teon jälkeen voi todellisuudessa tulla yllättäviä tukimuu-toksia tai ennalta arvaamattomia ratkaisuja. Esimerkiksi vahinkoja tai viljelijän terveyttä ei voi ennustaa paraskaan neuvoja. Osa viljelijöistä tekee omia kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmia kokemustensa ja tarpeidensa mukaan taulukkolaskentaohjelmilla. Laskelmien päivitys tulisi sujua helposti ja nopeasti esimerkiksi veroilmoituksen teon jälkeen omalla

tietokoneella. Jo laskelman tekohetkellä neuvojan kanssa tulisi sopia menettelystä päivityksen osalta, muuten päivitys jää usein tekemättä kokonaan.

Laskelmien nykyiseen hintaan tulisi viljelijöiden mielestä sisältyä aina tilakohtainen tulosten analysointiopastus. Lähtötiedot pitäisi olla neuvojan koneella mielellään jo ennen tilalle tuloa, jotta analyysille ja tulkinnalle jää riittävästi aikaa. Riskitarkasteluja tulisi kehittää ja niiden käyttöä lisätä, jotta voitaisiin hakea ääripäät sille, missä olosuhteissa tila voi toimia. Riskien haarukoimiseksi pitäisi erään viljelijän ehdotuksen mukaan tehdä optimistinen, realistinen ja pessimistinen laskelma ns. maksimi- ja minimi-investoinnein.

Yksittäisten viljelijöiden mielipiteiden mukaan tulosten päivittäminen puolen vuoden sekä vuoden kuluttua investoinnista tuovat suurimman hyödyn laskelmasta. Tämän mahdollistamiseksi tarvittaisiin yksinkertainen ohjelma ja viljelijälle käyttöoikeus, jotta hän voisi itse tehdä reaaliaikaisia laskelmia. Laskelmien suurin hyöty on siinä, että tulee paneuduttua oman tilan talouteen ja siihen vaikuttaviin tekijöihin. Laskelma on käyttökelpoisiin, jos neuvoja ja viljelijä ja muut tilan toiminnasta vastaavat paneutuvat laskelmaan huolella sekä tekevät sen realistisesti. Laskelma on selitettävä ja analysoitava kirjallisesti yrittäjille niin, että he varmasti ymmärtävät asian. Isäntäväellä on monesti tilan toimintaa koskien laaja-alaisin kokonaisuuden näkemys ja kokemus, joten heidän mielipiteensä olisi kysyttävä ja huomioitava laskelman teossa nykyistä tarkemmin.

4.2 Laskelmien tarkennus ja ongelmakohdat

4.2.1 Laskelmien yleisimmät ongelmat

Laskelmien laatimisen yleisimpiä ongelmia on selvitetty sekä neuvojien että viljelijöiden haastattelujen avulla sekä vertailemalla tehtyjä suunnitelmia toteutuneisiin tuloksiin (kirjanpitoaineisto, rahoitustuen seuranta-aineisto).

Laskelmien lähtötiedot

Laskelmaa tehtäessä ongelmia aiheutuu usein jo lähtötietojen keruuvaiheessa, jos laskelman tekijä ei ole esitellyt riittävän hyvin, mitä tietoja tilalta tarvitaan. Lähtökohtana laskelman laatimisessa tulisi olla puhuminen asioista viljelijöiden tuntemilla nimikkeillä, luottamuksen voittaminen ja viljelijän arjen prosessien ymmärtäminen.

Usein kaikki lähtötiedot eivät ole koottuna yhteen paikkaan viljelijällä eivätkä palveluntarjoajallakaan; muiden neuvojien aikaisemmin tekemien palvelujen tulokset eivät yleensä ole käytettävissä. Samoja tietoja kysytään usein vähän eri tavalla ja nimikkeillä, mikä voi turhauttaa viljelijöitä. Jos tilitoimisto hoitaa kirjanpidon, tilan paperit eivät välttämättä edes ole tilalta saatavissa. Tietoja on koottava monesta lähteestä ja lähes poikkeuksetta käsityönä, sillä eri ohjelmat eivät osaa lukea toistensa tietoja.

Tiloille tulisi lähettää etukäteen lista tarvittavista tiedoista. Neuvojen kokemusten mukaan ennakkoon tilalle lähetetyn esitietolomaketta ei yleensä ole tiloilla täytetty, vaikka ajan sääntämiseksi varsinaiseen analyysiosaan tulisi esitietolomakkeen merkitystä korostaa entisestään. Lähetettävän listan tulisikin olla riittävän yksinkertainen, mutta silti sisältää kaikki tarpeellinen.

Laskelmien taustatiedoissa on syytä selvittää päätuotteiden tuotantomäärät ja yksikköhinnat siltä osin kuin ne eivät näy ohjelman lähtötietojen tulosteissa. Myös metsätalouden osalta tulisi käydä ilmi, millaisiin puun myyntimääriin sekä kanto- ja hankintahintoihin laskelma perustuu. Usein tiloilla, joilla on paljon lainoja, ei ole tarkkaan selvillä, kuinka suuria ovat korkokanta, takaisinmaksusitoumukset tai sen hetkinen velkapääoman määrä. Myös verokirjanpito voi olla puutteellista eikä tilan muistiinpanokirjanpito muutoinkaan aina palvele laskelman tekoa. Tiliöinti saattaa olla epäluotettavaa ja kirjaukset epäselviä. Kaikilta tiloilta ei ole saatavilla karjaa koskevia tarkkailutietoja, joita voitaisiin hyödyntää laskelmaa tehtäessä.

Yhtenäisempiä laskelmien laatimisperusteita tarvitaan esimerkiksi käypien arvojen ja tukioletusten määrittämiseen. Kuitenkin on huomioitava, että jokainen tila on omanlaisensa. Normilukujen ja paperisulkeisten sijaan neuvontaprosessia tulisi nykyistä paremmin kehittää vastaamaan asiakkaan tarvetta eli ottaa yrittäjät mukaan tulevaisuuden laatimiseen.

Työn ja pääoman arviointi

Käytännön ongelmia laskelmien laatimisessa aiheuttavat myös yksityistalouden erottaminen yritystoiminnasta ja yksityistalouden vuosimenojen määrän arviointi. Joissain tapauksissa pankkien lainatietolomakkeet ovat epäselviä ja oleellisia tietoja puuttuu. Tilan työnmenekistä ei yleensä ole tarkkaa tietoa ja varastojen määrän/arvon sekä niiden muutosten arviointi kaipaa lisähuomiota. Toisaalta yrittäjä on saattanut todellisuudessa investoida enemmän kuin on suunniteltu ja siten laskelmissa huomioon otettu. Laajentumisinvestointien suunnitelmissa hankaluuksia voi myös aiheutua tilan sopeutumisesta toimimaan aiempaa suurempana tuotantoyksikkönä. Investoineilla tai tuotantoa laajentaneilla tiloilla ei välttämättä pystytä hyödyntämään koko tuotantokapasiteettia esimerkiksi liian pienen eläinmäärän tai uusien tuotantotapojen opetteluun seurauksena kasvaneen työmäärän vuoksi (Enroth ym. 2003, 2004).

Käytännön ongelmina laskelmissa ovat pellon ja tuotantorakennusten arvon määrittely (verotusarvo, markkinahinta, ostohinta vai joku muu) sekä oikeiden poistoprosenttien määrittely. Verrattaessa laadittujen kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien laskentaperusteita kirjanpitoaineistoon todettiin seuraavat erot lähes kaikilla tiloilla:

- 1) työmäärä on kannattavuuskirjanpitoa alhaisempi kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmassa

2) poistot ovat kannattavuuskirjanpitoa alhaisemmat kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmassa

3) oman pääoman määrä arvostettu kannattavuuskirjanpitoa alhaisemmaksi kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmassa

Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmissa tuen perustaksi määritetyt rakennusten yms. hankintojen kustannukset perustuvat MMM:n julkaisemiin ohjekustannuksiin (99/2001 MMM:n asetus). Yksityiskohtaisuudesta huolimatta ohjekustannukset kuvaavat rakennuskustannuksia yleisellä tasolla. Yksittäisillä tiloilla tehtävissä ratkaisuisissa rakennuksen valmistumisen myötä toteutuneet kustannukset poikkeavat aina jossain määrin suunnitelmassa olleista ohjekustannuksista. Niinpä suunnittelun ja tuen perustana olleet laskelmat tulisi päivittää pian sen jälkeen, kun investoinnista johtuvat todelliset kustannukset ovat tiedossa. Sitä vastoin kannattavuuskirjanpidossa rakennusten yms. pääomakohteiden arvot muodostuvat toteutuneiden kustannusten mukaisesti.

Poistojen ja oman pääoman eroihin vaikuttaa mm. investointien toteuttaminen odotettua laajempina sekä investointiavustusten erilainen käsittely. Työmäärää ei välttämättä ole osattu arvioida realistisesti, varsinkin jos investoinnit ovat olleet suunniteltuja laajempia tai niiden toteutuksessa on ilmennyt ongelmia. Kirjapitotiloilla toteutunut työmäärä ei välttämättä kuvaa sitä määrää, joka olisi ollut välttämätön minimimitöiden suorittamiseksi. Kannattavuuskirjanpidossa ne sisällytetään omaan pääomaan ja myös käyttöomaisuusarvoihin, jolloin ne nostavat myös poistoja. Verrattaessa kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien ennusteiden toteutumista kirjapitotilojen toteutuneisiin tuloksiin havaittiin, että myyntitulot ja tuet täsmäsivät melko hyvin toisiaan. Käypien arvojen määrittäminen ja oman pääoman määrän selvittäminen ovat osoittautuneet tutkimuksen muissakin osa-alueissa vaikeimmiksi asioiksi. Myös vieraan pääoman määrittämisessä oli ongelmia muutamilla tutkimustiloilla.

Vanhempien rakennusten ja pellon käyvän arvon määrittäminen osoittautuivat myös vaikeiksi. Omaisuusosien huomioimatta jättäminen tai aliarvostaminen johtaa laskelmissa todellista parempaan kannattavuuteen ja todellista heikompaan vakavaraisuuteen (Latukka 1999, s. 104). Vastaavia ongelmia kuin maatalouden laskemissa esiintyi myös metsätalouden laskelmissa: vaikeiksi asioiksi koettiin metsätalouden tietojen keruu eli erityisesti maapohjan ja puuston kasvun arvon määrittäminen varsinkin, jos tilalla ei ole metsäsuunnitelmaa.

Tulevien investointitarpeiden arviointi

Monesti tilan tulevien investointien osalta laajennuksia yms. muutoksia koskevat investoinnit tulevat paremmin otetuiksi huomioon, mutta tilan kone- ja rakennuskapasiteettia koskevat ylläpitoinvestoinnit jäävät vähemmälle huomiolle. Tilan tulevien investointitarpeiden määrittämiseen on käytössä monia eri tapoja ja normilukuja, mutta myös investointimahdollisuuksia voidaan arvioida erikseen. Esimerkiksi jotkut neuvojat pitävät sopivana vuotuisena investointitarpeena 10 % liikevaihdosta. Laskelmissa on tarkoituksenmukaista huomioida

ainakin välttämättömät investointitarpeet. Korvaus- ja uusinvestointitarpeista olisi syytä keskustella tarkkaan yrittäjien kanssa. Läpikäytäviä asioita ovat isompien koneinvestointien todennäköiset toteutumisaajat (rehuketjut, viljakoneet, traktorit), yhteiskoneiden ja urakoinnin käyttömahdollisuus sekä investoinnit rakennusten ja yksityistalouden osalta (auto, asuinrakennus). Tulevien korvausinvestointien tulisi arvioiden mukaan vastata vähintään käypien poistojen summaa (erityisesti koneissa).

Hankinnat eivät tulevaisuudessa välttämättä osu juuri laskelmassa suunnitellulle vuodelle, mutta on tärkeää, että suurissa investoinneissa kustannukset saadaan suuruusluokaltaan oikeiksi. Olennaista on, että suunnitelman sanallinen osio sisältää selvitykset tulevista investointitarpeista varsinkin, jos laskelmissa ei ole otettu lainkaan huomioon kone- ja rakennusinvestointeja tai niitä on normaalia vähemmän.

Laskelmiin osataan yleensä suunnitella investoinnit 1–3 seuraavalle vuodelle, mutta kokemusten mukaan suuren luokan investointipäätöksiä tehdään myös laskelman jaksolla 4–10 vuotta laatimishetkestä. Visiot jäävät lähes aina liian lähelle suunnitteluhetkeä. Laskelmaa laadittaessa investointi pitäisi suunnitella tarpeeksi pitkällä aikavälillä sekä laatia viljelijälle yleiset ohjeet siitä, mitä kaikkea tulee muistaa esimerkiksi rakennusinvestointia toteuttaessa. Valitettavan usein viljelijät haluavat tehdä investoinnin heti ja etukäteisvalmistelut esimerkiksi tuotantoeläinten hankkimiseksi laajennusta vastaavaksi jäävät tekemättä. Laskelmissa tulisi pyrkiä huomioimaan investointiin liittyvät välttämättömät lisäinvestoinnit sekä sopeutumiskustannukset ja mahdollinen työ määrän lisääntyminen ja taloudellisten riskien kasvaminen. Lisäksi suunnittelussa olisi kiinnitettävä huomioita niihin keinoihin, joiden avulla tuotanto saadaan nostettua suunnitellulle tasolle investoinnin jälkeen. Keskusteluissa tulisi korostaa mahdollisimman nopeaa uuden kapasiteetin käyttöönottoa. Pohdittavia asioita ovat mm. eläinaineksen lisäys, työvoiman riittävyys, rakentamisaikataulu sekä rehujen hankinta ja viljelysuunnittelu.

Viljelijän osaamisen kehittäminen

Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmaa laadittaessa ja tilan tietoja kerätessä liian vähälle huomiolle jää usein myös yrittäjäominaisuuksien arviointi ja osaamisen kehittäminen. Viljelijän johtamistaidot ovat nykyaikana entistä tärkeämmässä osassa tilan kehittämisessä ja toimintojen hallinnassa, sillä tilojen yksikkökoko on kasvanut ja maataloustyön luonne on muuttunut teknologian nopean kehityksen vuoksi käytännön työn suorittamisesta yhä enemmän valvonta- ja johtamistyöksi. Uusien koneiden ja laitteiden käyttöönotto luo käyttäjälleen aina oppimistarpeita ja -viiveitä ja toisaalta usein myös lisätarpeita uudistaa suunniteltua laajemmin koko tuotantoprosessia.

Likwi-laskelmien käytettävyyden parantaminen

Likwi -laskelmien käyttäjäkunta on suuri ja laskelmien taustalla oleva ohjelma kattaa laajuudeltaan eri tasoisten suunnitelmien laadintamahdollisuuksia. Laskelmien laadintaan

vaikuttaa paitsi laskelman oman rakenteen selkeys myös laskentaohjelman käytettävyyden helppous tai hankaluudet siinä. Neuvojien haastatteluissa tuli ilmi, ettei kaikkia ohjelman toimintoja aina osattu käyttää tai niistä oli epätietoisuutta. Useiden neuvojien mielestä laskelmaan syötettävät tiedot pirstaloituvat liian moneen paikkaan, apuohjeita ei ole riittävästi ohjelmassa ja joskus yksinkertaistenkin asioiden tallennus teettää suhteettoman paljon työtä. Ohjelmaan toivottaisiin aiempaa enemmän valmiita mallilaskelmia, jotka vastaavat todellista tuotantoa, esimerkiksi kotieläintiloille mallit eri tuotostasoille ja tuotannon laajuuksille. Tuotteiden hintakehityksen arvioinnin tulisi koko maassa tapahtua samojen periaatteiden mukaan. Tämä voitaisiin toteuttaa ohjelmaan linkitetyn hintatiedoston kautta. Tietojen syötön helpottamisen lisäksi ohjelman tulisi myös sisältää enemmän automaattilaskentaa.

Myös tulosteisiin tulisi lisätä selkeyttä ja kuvausta. Tulosteissa tulisi saada valmiiksi lyhyt kuvaus tärkeiden taloudellisten tunnuslukujen merkityksestä ja mahdollisesti myös tuotantosuunnan keskiarvotietoja tai tavoitearvoja vertailualueelta tai koko Suomesta. Reaaliprosessit ovat eri tiloilla hyvin erilaisia ja lukujen vertailu tilojen kesken vaikeaa. Eri tunnuslukujen osalta olisi hyvä olla saatavilla valmista vertailuaineistoa eri tuotannonaloille ja laajuuksille muualtakin kuin taloustietopankista. Laskelma tulisi tehdä ko. tilan omilla lähtötiedoilla, mutta tulosten tulkinnassa voidaan käyttää apuna vertailutietoa.

Mahdollisesti hyödynnettäviä informaationlähteitä ovat ProAgrian taloustietopankki ja maatalouden mallilaskelmat, karjantarkkailu- ja kannattavuuskirjanpitoiloiden tiedot, Likwi-ohjelman tulkintaohje (MKL 2005), aiemmin samantyyppisille tiloille tehdyt laskelmat, tilitoimiston aineistot, Tilakunto-tulokset, tukitaulukot ja hintaseurantatiedot. Nämä tiedot tulisi koota keskitetyksi siten, että vertailutiedon saatavuus paranisi ja tieto löytyisi nopeasti. Kannattavuuskirjanpitoaineiston osalta asiaan on tulossa selvä parannus, sillä vuoden 2006 aikana tulokset saatetaan nykyistä laajemmin internetiin.

Tärkeäksi on koettu neuvojien ammattitaidon jatkuva kehittäminen. Joissain tapauksissa maaseutukeskuksen neuvontahenkilöstön kesken on pidetty tenttejä ja tehty näytetöitä, jotta on saatu toiminnalle yhteneväiset periaatteet. Samoin on ollut yhtenäistämiskoulutuksia tulosten analysointiin ja tietopankkien raporttien tarkasteluun. Nopeasti muuttuvassa maatalouden toimintaympäristössä laskelmien tekeminen on tietoa ja taitoja vaativaa ja edellyttää tekijältään jatkuvasti uusien asioiden oppimista. Laskelman tekijöiden antamat korjausehdotukset tulisi mahdollisuuksien mukaan ottaa käyttöön. Kehittelytyössä tulisi erityisesti painottaa sekä laskelman tekijän että myös viljelijän tarpeiden huomioimista.

Maatalouden mallilaskelmat tulisi saada CD-romille ja taulukkolaskentapohjille sekä maidon ja lihan hinnan ennusteet suoraan laskelmapohjiin. Jokaisen neuvojan ei tarvitsisi erikseen visioda koko tuotannonalaan liittyviä muutoksia, vaan ne tulisi tehdä valtakunnallisesti. Selkeitä tuotannonala- tai laajuuskohtaisia määrä- ja kustannustietoja tulisi olla valmiina, sillä talousneuvoja ei ole aina tuotantoneuvoja. Tämä olisi erityisen hyvä, jos laskelmassa käsitellään neuvojalle vähemmän tuttua tuotantosuuntaa.

Laskelmien laadintatilanne tilalla

Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelma tulisi saada entistä enemmän myös suunnitteluvaiheen työkaluksi siten, että sen laatiminen aloitettaisiin yhteistyössä rakennussuunnittelijan kanssa, ja laskelma saataisiin mahdollisimman monen asiantuntijan käsittelyyn. Tämä tietenkin vaatisi hyviä yhteistyösuhteita ja organisointia, ettei prosessi pitkittyisi liiaksi viljelijän kannalta. Viljelijöillä ei välttämättä ole riittäviä valmiuksia tuloslaskelmien ja taseiden informaation omaksumiseen, joten niiden selvittämiseen tulisi paneutua paremmin.

Tulosten tulkinnassa ongelmana on toisinaan myös riittävän motivaation puute niin neuvojan kuin viljelijänkin osalta. Joskus myös asiakkaan kyky ymmärtää laskelmia ja oivaltaa asioita on puutteellinen. Laskelman teon jakaminen siten, että laskelman pohjatyö tehdään tilalla ja palautus sekä analyysi tehdään virka-aikana toimistolla, voisi tuoda helpotusta tilanteeseen, jos laskelman tulosten läpikäyntiin ei enää kummallakaan osapuolella ole riittävästi aikaa eikä pitkäjänteisyyttä laskelmien tekopäivänä.

Jotta laskelmista ja suunnitelmista olisi viljelijälle mahdollisimman paljon hyötyä, tulisi neuvontatilanteessa olla kiinteässä vuoropuhelussa yrittäjän kanssa. Pelkän teknisen tietomassan käsittelyn ohella tulisi entistä enemmän keskittyä kiireettömään ajatusten vaihtoon ja aitoon vuorovaikutteiseen keskusteluun. Perustiedoista tulisi keskustella viljelijäperheen ja tilan näkökulmasta. Koska kaikkia arvoja ei kuitenkaan voida tarkasti ennustaa, tulisi aikaa käyttää tilan toiminnan kannalta olennaisimpien seikkojen tarkasteluun ja varmistaa, että viljelijä pystyy hahmottamaan laskelman sisällön ja hyödyntämään laskelmaa tilan päätöksenteossa. Viljelijöiden ja sidosryhmien valmiuksia vaatia laskelmilta enemmän tulisi kehittää. Neuvoja ei koskaan saisi tehdä investointipäätöstä yrittäjän puolesta tai rahoituspäätöstä rahoittajan puolesta.

4.2.2 Riskin ja epävarmuuden huomiointi talouden suunnittelussa

Erityisesti investointeja sisältävissä taloussuunnitelmissa tulee huomioida investointipäätösten pitkälle tulevaisuuteen ulottuva vaikutus, mikä heikentää käytettävissä olevien tietojen ennustettavuutta lyhyen tähtäyksen suunnitelmiin verrattuna (Aho 1989, s. 162). Maataloudessa esiintyvät riskitekijät voidaan ryhmitellä eri luokkiin (Castle ym. 1987, s. 158). Näitä ovat maataloustuotannon kiinteästä yhteydestä biologisiin tekijöihin johtuva tuotantoriski, tuotteiden ja ostopanosten hintojen sekä tuotteiden menekkiin kohdistuvasta epävarmuudesta aiheutuva markkinariski, uuden teknologian käyttöönottoon ja nykyisen teknologian luotettavuuteen liittyvä teknologinen riski, yhteiskunnan toiminnasta aiheutuva institutionaalinen riski sekä mahdolliset onnettomuuksiin liittyvät ja inhimilliset riskit. Lisäksi on taloudellisia, vieraan pääoman määrästä ja rakenteesta, erilaisista sitoumuksista ja lisärahoituksen saatavuudesta aiheutuvia riskejä. Taloudellinen riski kasvaa, kun vieraan pääoman suhteellinen osuus kasvaa, korkotaso vaihtelee tai vakuusarvot alenevat.

Epävarmuuden vallitessa ja pitkälle tulevaisuuteen ulottuvissa tarkasteluissa laskelmat tehdään usein varovaisesti. Tämä toteutetaan usein aliarvioimalla tuotot ja tuet sekä yliarvioimalla kustannukset, käyttämällä korkeaa laskentakorkokantaa sekä poistamalla investointi nopeasti ja arvioimalla jäännösarvo nolllaksi. Alkuperäiset kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmat ja myös päivitetty laskelmat täytyy kuitenkin tehdä mahdollisimman realistisia oletuksia ja tarkimpia saatavilla olevia tietoja käyttäen.

Laskelmiin tulisi kuitenkin sisällyttää pakollisena riskitarkasteluna esimerkiksi se, millaisia vaikutuksia tilan talouteen aiheuttavat tuotteiden ja panosten yksikköhintojen, tukitasojen, velkojen korkokannan tai kassavarojen muutokset. Rinnakkaistarkasteluna voidaan toteuttaa myös tuotantomäärien muuttumisen vaikutukset. Lisäksi olisi hyvä arvioida viljelijöiden kykyä ja mahdollisuuksia ylläpitää tilaa työterveyden näkökulmasta. Kaikkia riskitarkasteluja ei ole perusteltua toimittaa TE-keskukseen, mutta esimerkiksi tulojen, menojen ja tukien 10 %:n muutoksen vaikutukset keskeisimpiin tunnuslukuihin olisi tarpeen saattaa rahoituspäätöksen perustaksi. Herkkyystarkastelu voitaisiin liittää laskelmaan yksinkertaisena taulukkona sanalliseen analyysiin yhdistettynä.

4.2.3 Laskelman sanallisen arvion merkitys ja sisältö

Viljelijöiden mielestä tekstiä on ollut helpompi ymmärtää kuin pelkkiä lukuja, mutta myös neuvojan toiminnalla suunnitelman ja laskelmien selvittämisessä asiakkaalle on iso merkitys. Monikaan haastatelluista viljelijöistä ei esimerkiksi osannut kertoa, mistä laskelman perustana olevat luvut olivat peräisin tai oliko neuvojan laskelmaan liittämä luku paikkaansa pitävä (esimerkiksi investointeihin varattu summa, suunniteltujen rakennusinvestointien kustannus-arviot). Ongelmina ilmenivät viljelijän näkemysten riittämätön kuunteleminen, neuvojan hallitseva asema tai liian teoreettinen ja vaikeatajuinen ote suunnitelmien laatimisessa sekä laskelmien puutteellinen dokumentointi.

Laskelman sanallisen analyysin laatimiseen tulee panostaa laskelman hyödynnettävyyden ja ymmärrettävyyden parantamiseksi. Sanallisen osion tulisi sisältää vähintään seuraavat kohdat (Lähde soveltaen Isosaari 2005):

Yrittäjä ja yrittäjäperhe

- yrittäjän ikä, koulutus, työkokemus ja yrittäjäominaisuudet
- perhesuhteet
- lapset

Maataloustuotannon resurssit ja niiden hyödyntäminen

- peltomäärä (omaa/vuokrattua/salaojitettua)
- kotieläintalouden laajuus ja tuotostasot
- kasvinviljely (pääkasvit/satotasot)
- tärkeimmät tuotantorakennukset (kunto/investointitarpeet)
- koneet (kunto/investointitarpeet)
- arvio maataloustuotannon vaatimasta työmäärästä ja työvoiman saatavuus
- muut kriittiset resurssit esim. maitokiintiö

Metsätalous

- kasvullinen pinta-ala
- tietoja puustosta ja hakkuumahdollisuuksista

Yksityistalous

- tietoja perheen muista tulolähteistä
- yksityistalouden kulutusmenot ja investointitarpeet

Muu yritystoiminta

- tuotanto ja siinä käytettävät rakennukset, koneet ja työvoima
- tulevat investointitarpeet ja niiden rahoitus
- markkinointikanavat ja markkinatilanne

Investointisuunnitelma

- kuvaus yrityksen tavoitteista ja strategiasta niihin pääsemiseksi
- suunnitellut investoinnit ja arvio niiden kustannuksista
- tilan ratkaisut peilattuna toimialan tilanteeseen
- investointien rahoitussuunnitelma
- tuotanto investoinnin jälkeen
- resursointi, materiaalivirrat
- ammattitaidon kehittämistarpeet, miten ammattitaitoa kehitetään vastaamaan kasvaneen yrityksen vaatimuksia

Suunnitelmassa käytettävät oletukset

- investointien määrä ja kauppahinnan jakautuminen eri omaisuusosiin
- miten investoinnit näkyvät tuotoissa ja kustannuksissa
- selvitys lähtötiedoista, jotka eivät käy ilmi tulosteista
- selvitys poikkeamiin suosituksista

Huomioita

- arvio kannattavuudesta:
 - yrittäjätulon taso
 - käyttökate
 - kannattavuuskerroin (pääoman tuotto ja työansio)
- arvio maksuvalmiudesta:
 - kassajäämän ja kassavarojen kehitys
- arvio vakavaraisuudesta:
 - omavaraisuusaste
 - velkojen hoitokyky (velat/liikevaihto)

Lopuksi

- arvio investointien vaikutuksesta kannattavuuteen
- riskien ja epävarmuuden tarkastelu
- huomiota tulevaisuuden mahdollisuuksista
- vertailu vastaavan tilaryhmän tuloksiin

4.3 Laskelmien päivitys

Laskelmien päivittämisen ja tilan talouden seurannan avulla saadaan tietoa yleisellä tasolla tietoa siitä, miten investoinnit tai tilan toiminnan jatkaminen onnistuvat. Koska rahoitustukea voidaan pitää yhteiskunnan tekemänä investointina, pidetään myös sen seuranta ja suunnittelua julkisen sektorin näkökulmasta perusteltuna (Asp 1988, s. 24). Seuranta on tarpeen siis sekä tilan itsensä saaman hyödyn että tukien yleisen tehokkuuden seuraamisen vuoksi. Viljelijöitä pitäisi kouluttaa siihen, että kannattavuuden seuranta on itsestään selvyys eikä hetkittäistä uteliaisuutta.

Neuvojakyselyn vastausten mukaan nykyisillä laskevilla tuloilla ja kasvavilla menoilla tilojen tulisi käyttää enemmän aikaa talouden seurantaan. Merkittävässä investoinneissa ja tuotannon laajentuessa huomattavasti taloudellinen seuranta on ehdottoman tärkeää, sillä muuttuneissa olosuhteissa yrittäjällä voi olla alkuvaiheessa ongelmia hahmottaa kehittämiseen ja yksityistalouteen käytettävissä olevien pääomien määrää.

Neuvojien mukaan seuranta ei saisi olla pakollista, koska silloin todellinen tarkoitus hämärtyy ja seuranta tehdään vain seurannan vuoksi. Yrittäjillä ei ole aina aikaa tai motivaatiota itse seurata taloudellisen tilanteen kehittymistä investoinnin jälkeen. Ulkopuolisen henkilön toteuttama seuranta antaa tähän mahdollisuudet. Samalla voidaan arvioida mahdollisia kor-

jaavia toimenpiteitä. Seurannan pitää elää investoinnin mukana ja sillä on voitava vaikuttaa kustannusten kurissa pitämiseen. Usein investoinnin budjetti ylitetään ja aikataulu venyy, mikä saattaa muuttaa laskennan lähtötietoja oleellisesti. Investoinnin koko ja riskialttius lisäävät seurannan tarvetta. On pystyttävä ajoissa reagoimaan tilanteeseen, jos kaikki asiat eivät sujukaan suunnitelmien mukaan.

Päivityslaskelmien laatiminen auttaa neuvojaa kehittämään taitojaan vastaavanlaisten tapauksien varalle. Päivityksen ei tarvitsisi välttämättä tapahtua koko laskelman uusimisen kautta, vaan keskeisimpien muuttuneiden tekijöiden huomioiminen päivityksessä. Päivityslaskelmaan tulisi sisältyä kuitenkin analyysi siitä, mistä alkuperäisen laskelman erot toteutuneisiin tuloksiin verrattuna johtuvat, ja miten tilannetta voitaisiin parantaa.

Tämänhetkisen lainsäädännön mukaan laskelman päivittämistä voidaan tukea laskelmakauden aikana yhden kerran enintään 400 euron kustannuksia vastaavasti. Maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelman päivitystuen myöntämisen edellytyksinä on, että toimenpide, jota koskevaa tukea varten laskelmaa on edellytetty, on kokonaisuudessaan toteutettu ja päivitetävän laskelman hankintaa on tuettu. Tukea ei kuitenkaan myönnetä nuoren viljelijän aloitustukeen liittyvään maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelman päivittämiseen, jos viljelijälle on myönnetty korotettu aloitustuki. Näillä tiloilla neuvontapalveluiden käyttäminen on pakollista ensimmäisen kolmen vuoden ajan. Kuitenkaan näiden neuvontapalveluiden laatua ei ole rajattu pelkästään talousseurantaan. Tämä kohta pitäisi määrittää asetuksissa tarkemmin, samoin kuin laskelmakauden pituus.

Mikäli päivitykseen on saatavissa tukea, myönnetään se vain kerran laskelmakauden aikana, minkä oletetaan tarkoittavan hakemusvuotta ja sitä seuraavaa viittä vuotta. Tämä estää tuetut päivitystoimenpiteet vuosittain, mutta mahdollistaa kuitenkin seurannan järjestämisen. Määräyksen taustalla on se, että teknistä tukea voidaan myöntää vain sellaisten neuvontapalvelujen kustannuksiin, jotka eivät koske jatkuvaa tai säännöllistä toimintaa, eivätkä liity yrityksen tavanomaisiin toimintakuluihin, kuten rutiininomaisiin veroneuvontapalveluihin, säännöllisiin lainopillisiin palveluihin tai mainontaan (Komission asetus 1/2004, 14 artikla).

Laskelma on useimpien neuvojien mielestä kohtuullisen pätevä 2–3 vuoden ajan. Moni myös kannatti jokavuotista päivitystä ainakin muutaman vuoden ajan riippuen investoinnin laajuudesta, vaihtoehtoisena voisi toimia myös suppeampi tulosanalyysi. Yksiselitteistä aikarajaa päivityksen tekemiselle ei välttämättä tulisi asettaa, sillä päivitystarpeet vaihtelevat tilanteen mukaan. Kuitenkin päivitys ja sen tukeminen tulisi mahdollistaa myös jatkossa. Nykyisin päivittäminen on harvinaista, ja oletettavaa on, etteivät viljelijät ole aina tietoisia siitä, että myös päivityslaskelmien tekemiseen myönnetään tukea. Päivityksen tukeminen useammin kuin kerran laskelmakauden aikana voi olla tarkoituksenmukaista monessa tapauksessa, mutta nykyisen säädöksen (465/2004) mukaisesti tehdyissä laskelmissa päivitykset eivät vielä ole olleet ajankohtaisia.

Vertailuaineistoa päivitystarkasteluihin ja päivitystarpeisiin saadaan tulevaisuudessa kannattavuuskirjanpitojärjestelmästä. Kannattavuuskirjanpidossa tuotetaan vuosittain tilakohtaiset tulos- ja kannattavuusennusteet usean vuoden osalta. Näiden ennusteiden sekä toteutuvan tulos- ja kannattavuuskehityksen välisistä mahdollisista eroista ja niiden syistä on käynnistynyt pro gradu-tutkimus MTT taloustutkimuksessa. Tutkimuksessa selvitetään, ovatko erot tilastollisesti merkitseviä ja mitkä tekijät ovat aiheuttaneet merkittävimmät erot ennusteen ja toteutuman välillä. Näihin tekijöihin ja niiden määrittelemiseen tulee kiinnittää huomiota suunnitelmia tehtäessä.

Laskelmien seurannan toteutuksessa tulee ottaa huomioon, mikä on seurannan varsinainen tarkoitus. Jos taloudellisten tulosten muodostuessa suunniteltua heikommiksi seurauksena ei ole tukien maksatuksen keskeyttäminen tai takaisinperintä, tulosseurannasta ei muodostu viljelijälle uhkatekijää, vaan oman tilan toiminnan kehittämisen työkalu. Jotta kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmasta voisi muodostua apuväline tilan johtamiseen, tulisi sen tuoma lisäarvo löytää sekä viljelijän että hallinnon tarpeista. Päivityksen hyöty riippuu viljelijän asenteesta ja kiinnostuksesta laskelmaan ja tilan toiminnan kehittämiseen.

Motivaation puute haittaa yleensä laskelmien omatoimista päivittämistä ja seurantaan tiloilla. Silloin ei ole myöskään motivaatiota hakea neuvonnan apua. Tilan talousjohtamisen neuvontaa tulisi lisätä, jotta laskelmien seurantaan tilalla suhtauduttaisiin riittävällä kiinnostuksella. Viljelijä ei arvosta seurantaan, jos hän ei näe siitä saatavaa konkreettista hyötyä. Päivityksen ohella tapahtuva konsultointi pitäisikin saada niin houkuttelevaksi, ettei viljelijän kannata siitä kieltäytyä. Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien tukipaketti pitäisi myöntää siten, että se sisältää myös laskelman päivityksen. Tämä säästäisi työtä myös hallinnossa.

Yleisimmät ongelmat laskelmien päivityksissä ovat johtuneet neuvojien mukaan siitä, että suunnitellut tulot eivät ole toteutuneet ja menoja on ollut odotettua enemmän. Esimerkiksi laskelmassa käytetyt tuotos- ja panoshinnat ja tuet saattavat erota huomattavasti toteutuneesta ja inflaatio on voinut olla korkeampi kuin laskelmassa. Lisäksi on investoitu suunnitelmista poikkeavasti, usein myös yksityistalouteen. Velkaa on otettu suunniteltua enemmän ja tilojen maksuvalmius on ollut heikompi. Sukupolvenvaihdosten jälkeen korvausinvestointien tarve on ollut ennakoitua suurempi ja kotieläinten keskituotos on saattanut laskea. Joissakin tapauksissa tilan talous on kehittynyt myös huomattavasti paremmin, kuin laskelmissa on ennakoitu.

Olemassa olevien laskelmien seurantatietojen hyödyntämismahdollisuuksia tutkimuskäyttöön olisi myös tarpeen selvittää. Valtion tukiessa laskelmien laatimista 90 %:n osuudella kustannuksista tulisi myös olla mahdollista saada laskelmien tiedot seurantatarkoituksiin. Tällä hetkellä laskelmien laatimistuen myöntämisen yhteydessä tulee viranomaisten kysyä samalla lupa viljelijältä myös seurantatietojen tutkimuskäyttöä varten. Päivityksistä saataisiin täsmällistä tietoa investointitukien vaikuttavuudesta, investointien onnistumisesta ja niihin vaikuttavista tekijöistä.

4.4 Vertailutietojen saatavuus

Kannattavuuskirjanpidon tulosten avulla voidaan tarkastella, millä tasolla kannattavuus ja vakavaraisuus ovat lähtökohtaisesti erityyppisillä ja kokoisilla tiloilla eri osissa maata. Kirjanpitotilojen tulokset ovat julkisia viiden tilan tai sitä suurempien ryhmien keskiarvoina, mutta sivustolla on myös hajontatietoja keskeisten muuttujien osalta.

Tuloksia voidaan tarkastella erityyppistä tuotantoa harjoittavilta erikokoisilta tiloilta ja myös eri osissa maata. Internet-sivustolta nähdään tuotantosunnittain tulokset myös ennustejak-solta, joka ulottuu kahden vuoden päähän viimeisestä toteutuneesta tilivuodesta. Sekä ennus-tetulokset että seurantatulokset ovat painotettuja, jolloin ne ovat yleistettävissä varsinkin, jos tarkastelussa otetaan huomioon tilakoko. Kirjanpitotilojen tulosten ja ennusteiden perusteel-la voidaan arvioida kannattavuuskehitystä sekä havainnollistaa mm. investointitukien saan-nin edellytykseksi ehdotettuja kannattavuustavoitteita. Internet-sivustolta neuvonta, viljeli-jät ja päätöksentekijät saavat nopeasti luotettavaa vertailutietoa esimerkiksi kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien laatimisen ja vertailemisen tueksi. Sivustoa tullaan laajentamaan merkittävästi vuoden 2006 aikana, mikä parantaa tulosten saatavuutta huomattavasti.

Neuvontasektorin edustajien mielipiteiden mukaan maatilat erilaistuvat voimakkaasti, joten tarkkojen tulosvaatimusten asettaminen tuen myöntämisen ehdoksi on ongelmallista. Kaiken kokoisia tiloja tulisi voida kehittää, sillä yrittäjän ammattitaito tilan kehittäjänä on ratkaise-vampaa kuin hehtaarit lähtötilanteessa. Esimerkiksi osa-aikaiset yhden henkilön työpaikat maatiloilla voivat olla varsin kestäväällä pohjalla. Maatilojen investoinneissa kyse on samalla myös viljelijäperheen asumisesta tilalla ja maaseudun työpaikoista ja elävästä maaseudus-ta yleisemminkin (329/1999 Maaseutuelinkeinojen rahoituslain perustelut, 1257/1999/EY). Laskelmia laadittaessa tulisikin katsoa lähtötilanteen lisäksi myös kauemmas yrittäjäper-heen tulevaisuuteen. Kuitenkin tuen piiristä tulisi karsia ne tapaukset, joissa järjestelmä tu-kisi yrittäjien harrastustoimintaa.

4.5 Kehittämissuunnitelmat

4.5.1 Kehittämissuunnitelmien tunnettavuus ja tukeminen

Kehittämissuunnitelma ja siihen liittyvä tukihakemus sekoitetaan usein virheellisesti inves-tointitukien haussa täytettävään ”Maatilan kehittämissuunnitelma” -lomakkeeseen (lomake-numero 304), joka on saatavilla MMM:n sivuilta seuraavilla valinnolla: www.mmm.fi/tuet ja rahoitus/ lomakkeet/ maatilojen investointituet (sis. rakentaminen)/ maatilan kehittämis-suunnitelma tai valitsemalla suoraan kyseisen lomakekohdan MMM:n sivuilta osoitteesta <http://lomake.mmm.fi/ShowFile?ID=1018&LUOKKA=453&LANGUAGE=FI>. Tämä ei siis ole tutkimuksessa käsitelty kehittämissuunnitelma, eikä sitä tule myöskään sekoittaa erilaisiin maaseutuyritysten kehittämishankkeisiin, joihin on myös haettavissa tukea. Näiltä osin kehittämissuunnitelmien nimikkeistöä tulisi selkiyttää.

Juuri voimaan tulleen lainsäädännön (1092/2005 §30) mukaan tukea voi saada 90 prosenttia hyväksyttävistä kustannuksista (enintään 1 500 euroon asti) hankittaessa maatalan tuotannon merkittävään laajentamiseen tai tuotantosuunnan muuttamiseen tähtäävä kehittämissuunnitelma, johon sisältyy maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelma. Kehittämissuunnitelmatuen edellytyksenä on tuen hakeminen sellaiseen investointiin, jota koskevan tukihakemuksen liitteeksi mainittu laskelma vaaditaan. Kehittämissuunnitelmien käyttö on ollut viime vuosina suhteellisen vähäistä, ja voimaantuleva asetus rajoittaa edelleen suunnitelmien käyttömahdollisuuksia. Oletettavaa myös on, että viljelijät saattavat kokea ongelmallisena sitoutumisen tuen hakemiseen suunnitelman sisältämiin investointeihin (vähintään 80 000 €).

Epätietoisuus kehittämissuunnitelmien sisältövaatimuksista on koettu ongelmallisena TE-keskuksissa koko maassa. Suunnitelmien sisältövaatimuksista ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita. Kun suunnitelmiin haetaan tukea, toimitetaan TE-keskukselle laskelman tekijän tarjous laskelman laatimisesta. Tarjoukset käydään läpi kriittisesti TE-keskuksissa, mutta ne on hyväksyttävä, mikäli laillisuusesteitä ei ole. Tukea maksatettaessa yrittäjän tulee säädösten mukaan toimittaa TE-keskukseen selvitys tehdystä suunnitelmasta ja kuitti palvelun maksamisesta. Kuitenkaan tämä ei käytännössä tarkoita sitä, että kehittämissuunnitelma on välttämättä toimitettava TE-keskukseen, vaan menettelyt vaihtelevat alueellisesti. Lisäksi kehittämissuunnitelmien sisällölle ei ole annettu tarkkaa sisältöä. Suunnitelmien valvontaan ja niiden sisällölle sekä laadulle asetettaviin kriteereihin tulisi jatkossa kiinnittää enemmän huomiota.

Kehittämissuunnitelmia tarkasteltaessa täytyy myös ohjeistaa suunnitelmien tukeminen niissä tapauksissa, kun tilalle on jo aiemmin tehty tuettu kehittämissuunnitelma. Lainsäädännön mukaan säännöllisiä tai jatkuvia neuvontapalveluja ei saisi tukea (Komission asetus 1/2004, 14 artikla). Kehittämissuunnitelmien tukeminen on suhteellisen uusi asia eikä tieto tukimahdollisuudesta ole vielä tavoittanut kaikkia viljelijöitä. Kehittämissuunnitelmat tulisikin tehdä tutuksi laajemmin. Taulukossa 2 kuvataan kehittämissuunnitelmille saatavan tuen käyttöä vuonna 2005.

Taulukko 2. Kehittämissuunnitelmien rahoituspäätökset, hakijoiden määrä ja tuen kokonaismäärä (€) vuonna 2005 (Tike 2006).

	Kehittämissuunnitelmat
Rahoituspäätöksiä, kpl	236
Hakemuksia, kpl	261
Tuki yhteensä, €	270 411

4.5.2 Kehittämissuunnitelmien käyttö ja linjaukset TE-keskuksittain

Eri TE-keskusten linjauksia kehittämissuunnitelmien käytöstä on selvitetty suoraan TE-keskusten kehittämissuunnitelmista vastaavilta henkilöiltä. Samalla on tiedusteltu hyväksytyjen kehittämissuunnitelmien sisältöä ja suunnitelmien laadun valvontaa. Vastaukset käsittelevät vuonna 2004 voimaan tulleen haun ja tukitason korotuksen jälkeen tuettuja kehittämissuunnitelmia ellei toisin mainita. Eräissä vastauksissa on käsitelty pitemmällä aikavälillä tuettuja kehittämissuunnitelmia. Vastausten perusteella voidaan sanoa, että toimintatavat kehittämissuunnitelmatuen myöntämisessä vaihtelevat huomattavasti eri TE-keskuksissa.

SATAKUNTA

Kehittämissuunnitelmia koskevia hakemuksia on Satakunnassa tullut vireille 34, joista myönteisen päätöksen on saanut tähän mennessä 19. Kielteisiä päätöksiä on 5 ja loput vielä odottavat pyydettyjä puuttuneita hakemusasiakirjoja tai lisäselvityksiä. Kielteisistä ratkaisuista pääosa on annettu sen vuoksi, että asiakas käytännössä on luopunut asiasta ja/tai jättänyt hakemuksen liiteasiakirjat toimittamatta kohtuullisena aikana. Myöskään maatilan yhtiöittämistä ei ole pidetty kehittämistoimenpiteenä. Maksatettuja kehittämissuunnitelmia on toistaiseksi alle 10 ja pääosin ne ovat olleet selvityksiä suunniteltujen tuotantosuuntavaihtoehtojen ja -laajuuksien vertailuista. Vaatimukset kehittämissuunnitelman sisällöstä ovat olleet tapauskohtaisia. Yksinomaan investointia tai sukupolvenvaihdosta varten tehtyä laskelmaa ei ole vielä pidetty kehittämissuunnitelmana. Näissä tapauksissa kielteisiin rahoituspäätöksiin on asiakkaalle yleensä kirjattu kehittämissuunnitelmaa käsittelevän asetuksen sisältö. Maksatushakemuksen liitteeksi on pyydetty nähtäväksi kehittämissuunnitelman asiakirjat.

Kehittämissuunnitelma on Satakunnan TE-keskuksen edustajien mielestä tarpeellinen tukikohde, mutta ministeriö voisi ohjeistuksellaan selkiinnyttää maatilan kokonaisvaltaisen kehittämissuunnitelman ja vain määrättyä investointia tai omistajanvaihdosta varten laadittavien taloussuunnitelmien tukikelpoisuuden rajauksia. Varsinkin taloussuunnitelmien laatijoiden vastuuta laadittavan asiakirjan realistisuudesta voitaisiin lisätä eli vaatia käytettyjen lähtötietojen tarkempaa perustelua. ProAgria Maaseutukeskusten Liitto voisi laatia yhteistyössä MMM:n kanssa muutamia kehittämissuunnitelman malliasiakirjoja.

VARSINAIS-SUOMI

Varsinais-Suomessa on myönnetty varsinaisiin kehittämissuunnitelmiin ainoastaan 2 avustusta. Molemmissa tapauksissa on ollut tavoitteena selvittää tilan mahdollisuuksia kehittää tilan kotieläintaloutta tulevaisuudessa kartoittamalla tilan eri vahvuuksia ja resursseja sekä toteuttamisjärjestystä. Kehittämissuunnitelmaa voidaan Varsinais-Suomen alueella tukea silloin, kun tilalla on selkeästi tarvittu normaalia talouslaskelmaa laajempia selvityksiä

Kehittämissuunnitelmien laatua on Varsinais-Suomen TE-keskuksessa valvottu normaalein MMM:n valvontajärjestelmien avulla sekä tuen myöntämisen yhteydessä tutustumalla suunnitelmien tekijöihin. Kehittämissuunnitelmien tukea ei osata käyttää riittävästi.

POHJOIS-SAVO

Pohjois-Savossa kehittämissuunnitelmien osalta on saatu neljä hakemusta, joista kaksi on hylätty, yhdestä on hyväksytty kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelman osuus (avustus 360 euroa) ja yksi odottaa lisäselvityksiä.

Kolmessa tapauksessa hakemukset ovat koskeneet lihanjalostusyhtiön sopimustilojen suunnitelmia, jotka on tehty lihantuotantoa varten ilman vertailulaskelmia. Suunnitelmiin on sisällytetty eläinvälitys/kasvatussopimus teurastamon kanssa. Yksi hakemus odottaa lisäselvityksiä. Hylätyt suunnitelmat eivät rahoituspäätöksen tekijöiden mielestä ole vastanneet asetuksessa tarkoitettua kehittämäsuunnitelmaa. Ne voitiin nähdä lihanjalostusyhtiön asiakashankintaan ja – sopimukseen liittyvinä rutiinitoimenpiteinä.

Kehittämissuunnitelmien laatua on Pohjois-Savossa valvottu jo tuen myöntövaiheessa pyytämällä nähtäväksi kehittämissuunnitelma tai selvitys aiotuista kehittämistoimista. Kehittämissuunnitelma on vaikuttavuudeltaan vähäinen tukimuoto, joka työllistää osastoa suhteettoman paljon (vrt. tuottavuusvaatimukset). Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmat tulisi sisällyttää investoinnin päähakemuksen kustannuksiin. Kehittämissuunnitelman pitäisi olla yleisesti hyväksytty ”konsepti”, josta selviäisi asetuksen mukaiset vaatimukset.

HÄME

Päätöksiä kehittämissuunnitelmista on tehty 7 kappaletta ja vireillä on 3 hakemusta. Lisäksi on tehty ja vireillä on kustannuksiltaan pienempiä suunnilleen saman verran. Suunnitelmien pitäisi pitää sisältää vaihtoehtoisia talouslaskelmia tuotantosuunnan vaihtamiseksi tai rakennettavan tuotantoyksikön koon kartoittamiseksi, lisäämään ostamiseen, ostamatta jättämiseen tai muuten tuotannon suuntaamiseen uudella tavalla, karjasta luopumiseen ja palkkatöihin siirtymiseen jne. Tällöin suunniteltavien investointien tulee olla normaaleja investointeja selkeästi suuremmat ja jopa ainutkertaiset ko. isännöiden aikana.

Maksatushakemukseen on Hämeessä vaadittu liitettäväksi tehdyt vaihtoehtoislaskelmat, sekä lyhyt raportti laskelmakuvauksista ja johtopäätökset. Jos kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien tekeminen maksaa 400 € / kpl, 1 500 euron talouslaskelmatuella pitäisi saada ainakin neljä vaihtoehtoista laskelmaa, joten raskaan kehittämislaskelman kustannus voi olla huomattavasti pienempi kuin 1 500 euroa ja näin on myös kokemusten mukaan ollut. Mitään piirustuksia ja kustannusarvioita ei näihin kustannuksiin voida sisällyttää, koska tuki on tarkoitettu talouslaskelmien tekemiseen.

ETELÄ-POHJANMAA

Etelä-Pohjanmaalla kehittämissuunnitelmia on tuettu vain yhdessä tapauksessa. Kehittämissuunnitelmia on käsittelemättä noin 5 kappaletta. Kehittämissuunnitelmia on tuettu silloin, kun se on ollut tarkoituksen mukaista eli esimerkiksi suurissa investoinneissa (yli 100 000 €). Joissain tapauksissa voidaan tukea myöntää myös pienemmissä investoinneissa tai jos tilalla on ollut useampi investointi lyhyen ajan sisällä.

Yhteistyö samassa rakennuksessa toimivan maaseutukeskuksen kanssa toimii hyvin Etelä-Pohjanmaalla. Palavereja on usein ja vuorovaikutus toimii. Esimerkiksi ongelmatapauksissa neuvotellaan suoraan suunnitelman tekijän kanssa. Suunnitelmien tekijät ovat ammattilaisia eikä suurempia virheitä ole havaittu.

KESKI-SUOMI

Keski-Suomen TE-keskuksessa on myönnetty avustusta 20 kehittämissuunnitelman rahoittamiseen. Suunnitelmat painottuvat pääsääntöisesti riskien arviointeihin tuotantoa laajennettaessa ja muuttuvilla tuotos-/panoshinnoilla sekä analyysieihin tuotantosuunnan vaihtamisen yhteydessä. Harvoissa suunnitelmissa on vertailtu aidosti toimintatapoja tai tuotantomenetelmiä. Markkinoinnin tai yhteistyön parantamista koskevia kehittämissuunnitelmia ei juuri ole ollut. Tuen hakija näyttää miettineen vaihtoehdot ja päättäneen suunnitelman toteuttamisesta haluamallaan tavalla jo ennen kuin kehittämissuunnitelmaa on aloitettu laatimaan tai edes tarjousta suunnitelmasta on tehty.

Tukihakemuksessa ei ole kohtaa selvitykselle siitä, mitä eri kehittämissuunnitelma-variantteja tilalla voisi tulla kysymykseen. Kehittämissuunnitelmien sisällön ja tason arviointi tarjouksen perusteella ei onnistu ennen tukipäätöksen tekemistä. Suunnittelijan tarjous, jos sellainen (TE-keskuksen pyynnöstä) on tehty, ei sisällä tietoja siitä, mitä vaihtoehtoja arvioidaan. Ennen avustuspäätöksen tekoa on jouduttu useissa tapauksissa odottamaan ja pyytämään suunnitelman liitteeksi sen toteuttamiseksi, onko kysymyksessä kehittämissuunnitelma vai normaali maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelma. Tavoitteena tulisi luonnollisesti olla tilanne, jossa hakija ja rahoittaja ennen suunnitelman tekemistä voisivat varmistua tarjottavan suunnitelman laadusta sekä siitä, onko kysymyksessä kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelma vai kehittämissuunnitelma.

Lähtökohtana Keski-Suomen TE-keskuksessa on ollut, että jos asiakirjoista on voitu todeta, että kyseessä on eri vaihtoehtojen tarkastelu, avustus on myönnetty. Maksuspäätöstä tehtäessä on sitten tehty tarkempi arvio suunnitelman laadusta. Keski-Suomessa toimii lisäksi TE-keskuksen oman tuotannon hanke KESMOS, joka kouluttaa mm. taloussuunnitelmien tekijöitä. Suunnitelmien laadussa ei yleensä ole huomautettavaa. Monesti jää kuitenkin tulokinnanvaraiseksi pyritäänkö suunnitelmalla olennaiseen muutokseen asetuksessa tarkoitulla tavalla.

Hallinnon kannalta kehittämissuunnitelmia koskevien avustusten myöntämisprosessi ei ole käynnistynyt kaikilta osin hyvin: tarjous puuttuu tai on liian yleispiirteinen; maksatuksen yhteydessä on todettu, että suunnitelma on tehty tai sen tekeminen on aloitettu ennen hakemuksen vireille tuloa; hakemuksesta ei ilmene onko kysymys kehittämissuunnitelmasta vai kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmasta; hinta/laatu -suhde ei ole arvioitavissa hakemuksen ja tarjouksen perusteella. Saavutettuun tulokseen verrattuna tukimyöntöihin liittyvät hallintokustannukset muodostuvat suuriksi. Muu mahdollisesti myönnetty julkinen tuki suunnittelukustannuksiin on vaikea todeta ja muista tukimyönnoistä ilmoittaminen monesti jää hakijan oman ilmoituksen varaan.

POHJANMAA

Pohjanmaalla on vuodesta 2000 alkaen tuettu 33 kehittämissuunnitelmaa. Suunnitelmat ovat olleet sisällöltään pääasiassa kolmea eri tyyppiä: 1) eri tuotantosuuntien vertailu (mietitään tuotantosuunnan vaihtamista jne.), 2) keskittyminen yhteen tuotantosuuntaan, mutta erisuuruisiin yksiköihin ja niiden vaatimuksiin, 3) erilaisten yhteenliittymien tai yhteistyöyritysten selvitystä.

Tällä hetkellä selvitetään, voidaanko sukupolvenvaihdoksen laajempaa suunnittelua tukea kehittämissuunnitelmana. Jossain alueilla on olemassa hankkeita sukupolvenvaihdosneuvontaa varten, jolloin neuvonta on lähes ilmaista hankkeisiin osallistuneille viljelijöille. Viljelijä, joka asuu alueella, jolla ei ole käynnissä tällaista spv-hanketta, on huonommassa asemassa. Siksi on katsottu, että tällaisia suunnitelmia voitaisiin tukea kehittämissuunnitelmien kautta.

Toistaiseksi ei ole tarvittu hylätä yhtään hakemusta. Puhelimitse on tukimahdollisuuksia koskevia kyselyjä tullut, mm. onko opiskelumatkoihin mahdollista saada tukea. Toistaiseksi päätöksiä on tehty vain niihin hakemuksiin, joissa myös suunnitelma on esitetty hakemuksen lisäksi (hakemus on tullut ennen suunnitelman tekoa ja valmistuttuaan suunnitelma on toimitettu hakemuksen liitteeksi).

Hakemuslomakkeella tai erillisellä tarjouspaperilla pitäisi olla tarkempi selvitys siitä, mihin kehittämissuunnitelmalla pyritään tilalla, jotta päätöksiä ei tarvita tehdään pelkän tarjouksen perusteella. Kehittämissuunnitelmat ovat tähän asti olleet varsin laadukkaita ja todelliseen tarpeeseen tehtyjä. Vaara piilee jatkossa siinä, että näin korkea tuki voi johtaa siihen, että suunnitelman vaatimasta työmäärästä riippumatta laskutetaan samalla tavalla tai työtä tehdään liikaa tilanteeseen nähden. Tuen lievä alentaminen (tuki 70–80 %) voisi lisätä valvontamotiivia viljelijän taholta.

ETELÄ-SAVO

Etelä-Savon TE-keskuksessa on tehty kaiken kaikkiaan 85 kehittämisavustuspäätöstä, joista 13 kappaletta on hylätty. Hylkäyksen pääasiallinen syy on ollut suunnitelman laatiminen en-

nen hakemuksen vireille tuloa, joku yli-ikäinen hakija on ollut myös joukossa. Myönteisiä päätöksiä on tehty 72 kappaletta. Käsittelemättömiä hakemuksia vireillä 25 kappaletta. Kehittämissuunnitelmat on yleensä hyväksytty, mikäli laillisuusestettä ei ole ollut.

Suunnitelmien sisältö on yleisesti ottaen parantunut. Sanalliseen kuvaukseen tulee kiinnittää enemmän huomiota, jotta suunnitelman luettavuus myös sen maksajalle (hakijalle) avautuu myöhemminkin kuin tekohetkellä. Henkilöstä riippuen asiaa selventävä tekstiosa vaihtelee tällä hetkellä melkoisesti. Rahoituskohteesta riippuen eri henkilöt käyvät läpi suunnitelman sisältöä. Systemaattinen suunnitelmien laadun valvonta on vähäistä, kukin rahoitusesittelijä tekee omat ratkaisunsa suunnitelman suhteen.

4.5.3 Neuvontasektorin ja viljelijöiden mielipiteitä kehittämissuunnitelmista

Kehittämissuunnitelma ei ole tullut täysin tutuksi myöskään neuvontasektorilla. Yleinen käytäntö onkin ollut, että eri maaseutukeskusten alueilla vain yksi tai muutama alueen talousneuvoja on vastannut suunnitelmien laatimisesta, ja ohjeistuksen puuttuessa nämä ovat itse kehittäneet omat tapansa suunnitelman laatimiseen. Kehittämissuunnitelmien toteuttamistavoissa on ollut näin ollen pieniä eroavaisuuksia tekijästä ja tilan tarpeista riippuen.

Kehittämissuunnitelman avulla on mahdollista selvittää ja vertailla vaihtoehtoisten tuotantosuuntien tai mahdollisesti toteutettavien merkittävien investointien vaikutusta tilan taloudelliseen tilanteeseen pitkällä tähtäimellä. Uusia tuotantorakennuksia suunniteltaessa kehittämissuunnitelmien laatimisessa tarvitaan alustava kustannusarvio ja suurimpien hankintojen tarjoukset.

Kehittämissuunnitelmien laatimiseen on kulunut yleensä 2–5 työpäivää. Se on huomattavasti pelkkää kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmaa työläämpää ja siten myös arvokkaampi, hinnaltaan esimerkkitapauksissa 1 080–1 700 € ilman arvonlisäveroa. Joissakin tapauksissa kehittämissuunnitelman laatimiseen on osallistunut talousneuvojan lisäksi esimerkiksi tuotantoneuvoja tai rakennussuunnittelija. Suositeltavaa olisi, että prosessissa olisi käytössä mahdollisimman monen henkilön asiantuntemus.

Suunnitelman laatiminen on yleensä lähtenyt asiakkaan aloitteesta. Suunnitelmia on kuitenkin tehty vielä hyvin vähän, mikä kertoo siitä, ettei suunnitelmasta ja siihen saatavasta tuesta olla viljelijäväestön keskuudessa laajalti tietoisia. Viljelijät eivät ole tiedneet tukimahdollisuuksista ennen kuin neuvojat ovat siitä kertoneet. Kehittämissuunnitelmista ja tukimahdollisuuksista ei ole saatavilla helposti löydettävää ja ymmärrettävää tietoa. Tiedotusta tukimahdollisuuksista tulisi lisätä.

Viljelijöiden mielipiteet kehittämissuunnitelmista olivat osin ristiriitaisia. Toiset suhtautuivat palveluun erittäin myönteisesti, ja olisivat olleet valmiita tekemään suunnitelman jopa kokonaan omalla kustannuksellaan. Joidenkin mielestä suunnitelman hinta ei ole vastannut suunnitelman sisältöä. Mielipiteissä tuli ilmi myös joidenkin viljelijöiden pettymys

neuvojan toimintaan. Esimerkiksi eräässä kehittämissuunnitelmassa vaihtoehtoisten tuotantosuuntien kustannuslaskelmissa lähdettiin liikkeelle täysin uusien tuotantorakennusten rakentamisesta, vaikka viljelijä olisi halunnut tehdä kustannussäästöjä käyttämällä hyväksi tilan vanhaa rakennuskantaa.

4.5.4 Kehittämissuunnitelmien sisältö

Kehittämissuunnitelmiin kaivataan kipeästi malliesimerkkejä konseptin havainnollistamiseksi ja suunnitelmien laadun arvioinnin varmistamiseksi. Oheisessa kehittämissuunnitelman rungon laatimisessa on käytetty apuna ProAgria Maaseutukeskusten talousneuvoja sekä Helsingin yliopiston maatalouden liiketaloustieteen opintoihin kuuluvaa maatilan taloussuunnittelun esimerkkiä. Suunnitelmamallin eri osia voidaan soveltaa erityyppisille tiloille, kuitenkin toiminnan kannalta olennaiset seikat huomioon ottaen.

1. Tilan toiminnan tarkastelu
 - 1.1. Yrityksen perustiedot (tila, omistus, historia, pinta-alat, hakkuumahdollisuudet)
 - 1.2. Yrittäjäperhe ja toiminnan työllistävyys (henkilöt, ikä, koulutus, osaaminen, yrittäjäominaisuudet, työmäärä, tulojen muodostuminen tilalta/muualta, yksityistalouden kulutus)
 - 1.3. Tilan fyysiset resurssit (tuotantosuunta, kiintiöt, eläinpaikat, rakennukset, koneet ja kalusto sekä soveltuvuus tuotantoon, peltoalat, lohkojen sijoittuminen)
 - 1.4. Kasvintuotanto (lohkorakenteen arviointi, sadot, käytetyt tuotantopanokset, viljavuus, eri kasvien viljelyalat, pellonkäytön tehokkuus)
 - 1.5. Kotieläintuotanto (tuotanto, ruokinta, kustannusten taso, kehittämiskohteet)
 - 1.6. Sivuansiotoiminta (mahdolliset tulonlähteet, kehittämistarpeet ja –mahdollisuudet)
 - 1.7. Taloudellinen tilanne (tuloslaskelma, kannattavuus, maksuvalmius, vakavaraisuus)
2. Suunnittelun lähtökohdat (yrittäjän tavoitteet, tilan strategia ja keinot näihin pääsemiseksi)
3. Tilan toiminnan kehittämisen vaihtoehdot (Vähintään kahden eri vaihtoehdon tarkastelu)
 - a) Nykyisen toiminnan jatkaminen (perusversio)
 - b) Nykyisen toiminnan kehittäminen/laajennus/yhteistyö
 - c) Muutos, esim. tuotantosuunnan vaihtaminen, tuotantotavan muuttaminen, työolosuhteiden/eläinten hyvinvoinnin parantaminen tai tuotannosta luopuminen

4. Yhteenveto suunnitelluista kehittämisvaihtoehdoista ja riskien arviointi.
 - a) Vaihtoehtojen tarkastelu: eri versioiden keskeisimmät tulokset: talous, työmäärä ym.
 - b) Riskien arviointi
 - c) Yhteenveto
 - d) Muut esille tulleet asiat (esim. työsuunnitelma, mikäli toimenpiteisiin ryhdytään).

Kehittämissuunnitelman liitteenä voi olla vaihtoehtoisten kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien lisäksi muuta hyödyllistä ja olennaista tietoa tuottavaa materiaalia. Olennaista on tiedon, työkalujen ja laskelmien hyödyntäminen tilan tarpeiden mukaan ja perusteellinen analyysi toiminnan suuntaamisen vaihtoehdoista.

4.6 Investointitukihakemusten hyväksymiskäytännöt

4.6.1 Hakemusten hyväksyminen ja hylkääminen

Investointihankkeiden hyväksymistä ohjaava lainsäädäntö koetaan erikoistapauksia lukuun ottamatta melko selkeäksi. Tutkimuksessa tarkasteltujen hankkeiden hylkäämisen perusteista ei löytynyt huomautettavaa lainsäädäntöön verrattuna.

Yleisimmät tukihakemusten hylkäysten syyt ovat (Tike 2005):

1. Tilan taloudellinen elinkelpoisuus ei ole osoitettavissa
2. Tuettavan toiminnan merkitys yrittäjän toimeentulolle ei ole oleellinen
3. Lopullinen kauppa on tehty ennen hakemuksen vireille tuloa
4. Ostetun pellon etäisyys tilan talouskeskuksesta on yli 20 km tai ostetun metsän etäisyys tilalta on yli 50 km. Riittävänä erityisenä syynä etäisyysehdestä poikkeamiseen ei voida pitää hyvää kulkuyhteyttä eikä sitä, että lähempää ei ole ollut lisämaata saatavilla
5. Maksettu kauppahinta ylittää käyvän hinnan asiantuntijan arvion mukaan
6. Kustannusarvio ylittää hyväksyttävät yksikkökustannukset
7. Esitetty investointisuunnitelma on epätarkoituksenmukainen ja epätaloudellinen
8. Kyse ei ole enää tilanpidon aloittamisesta, sillä hakija on toiminut jo useita vuosia viljelijänä
9. Hakemuksen ratkaisemiseksi ei ole kohtuulliseksi katsottavassa määräajassa toimitettu pyynnöstä huolimatta tarpeellisia liitteitä.

Esimerkkejä muista hylkäystapauksista, joita esiintyy harvemmin:

10. Haettua korkotukilainan korkotukea ei katsota tarkoituksenmukaiseksi myöntää, ottaen huomioon hakijan tämänhetkisen velkamäärän

11. Haettava avustus on ollut pienempi kuin alin myönnettävä avustus 840 euroa

12. Maatilan kananmunantuotantoon liittyvä tuotantokapasiteetti lisääntyy

13. Tukea voidaan myöntää puutarhatalouden tuotantoa palvelevan irtaimiston hankintaan. Jakeluautoa tai myyntikatosta ei voida luokitella tällaiseksi

14. Kyseessä on maaseutuyritys, joka ei harjoita maataloutta

15. Esitettyjen asiakirjojen mukaan metsätalouden tulot eivät muodosta vähintään puolta hakijoiden eivätkä alle 65-vuotiaan tilan omistajan kokonaistuloista, mikä on tuen myöntämisen ehtona lisämaanostolainalle silloin, kun tilalla ei harjoiteta maataloutta

16. Hakijoiden on maksettava vaihtokoneeseen kohdistuvan yhteiskoneena maaseutuelinkeinolain mukaan myönnetty laina pois ennen uuden lainan nostamista

17. Investoinnin laajuuden huomioon ottaen toteuttamisaikataulu on laadittu liian tiukaksi

18. Ei ole tarkoituksenmukaista rahoittaa erillisen, metsän keskellä sijaitsevan pellon ojitamista, jossa myös kustannukset ovat kohtuuttoman korkeat

19. Avustuksia voidaan myöntää lämpökeskuksia varten, joilla tarkoitetaan myös tuotantotiloja palvelevia lämmitystarpeita. Hakijalla ei ole esittää riittäviä tuotantoon liittyviä lämmitystarpeita

20. Nuoren viljelijän lisätukea ei voida myöntää. Hakija on alle 40-vuotias mutta tilanpidon aloittamisesta on yli viisi vuotta tuen haku- sekä myöntämishetkellä

21. Esitetyn laskelman paikkaansa pitävyyttä on syytä epäillä, koska se perustuu tilalla toteutunutta tasoa huomattavasti parempaan tulokseen

Rahoitustukihakemusten liitteeksi vaaditaan kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelma, mikäli investoinnin kokonaiskustannus ylittää 80 000 euroa. Myös vähäisempiin investointeihin tulee vaatia suppeampi laskelma, ja tarvittaessa TE-keskus voi vaatia kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelman myös vähäisemmissä investoinneissa. Laskelmat laaditaan vähintään seitsemän vuoden pituiselta jaksolta, joka kattaa vähintään hakuvuoden, hakuvuotta edeltävän vuoden ja viisi ennustevuotta.

Koska laskelma tehdään yrittäjäperhekohtaisena, samaan laskelmaan ei tule liittää luopujien harjoittamaa maataloutta. Näin ollen laskelman ensimmäinen vuosi on se vuosi jona jatkajat aloittavat viljelyn. Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelman yrittäjän työtuloa koskevaa laskelmaa voidaan käyttää myös MELA:n vaatimana elinkelpoisuuslaskelmana. Koska laskelma kuitenkin laaditaan lähtökohtaisesti luopujan kahden viime vuoden kirjanpidon pohjalta, laskelman yhteyteen tulee liittää lisäselvitys siitä, mitä muutoksia tuotantoon aiotaan tehdä luopujien toimintaan verrattuna ja mitä muuta on syytä ottaa huomioon luopujan veroilmoitusta ja tehtyä laskelmaa tarkasteltaessa.

4.6.2 Päätöksenteko TE-keskuksissa

TE-keskusten tukikäsittelijöiden haastattelut osoittivat, että tärkeimpinä osioina päätöksenteon kannalta kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmissa korostuivat laaja maksuvalmiuslaskelma, kannattavuuslaskelma ja investointisuunnitelma. Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmaa pidettiin sinänsä melko hyvänä työkaluna, joka tuottaa paljon informaatiota. Laskelmasta toivottiin helppolukuisempaa ja helpommin avautuvaa myös viljelijän näkökulmasta. Siihen toivottiin tiiviimpää olennaisten asioiden esilletuontia ja lisää taulukoita ja havainnollistavia kuvioita. Jotta sitä onnistuttaisiin käyttämään johtamisen apuvälineenä pitkällä tähtäimellä, tulisi viljelijä saada mahdollisimman hyvin mukaan laskelman tekoon ja yrittää saada aitoa vuorovaikutusta viljelijän ja neuvojan välille.

Laskelman tulkintavaiheessa lainalaskelmia verrataan usein pankista saatavaan velkaluetteloon, joskaan kaikkia velkoja ei aina pystytä selvittämään. Osa TE-keskusten tukihakemusten käsittelijöistä käy laskelman perusteet läpi hyvin tarkkaan, joskin yleensä laskelmat on hyväksytty ilman muutostarpeita. Laskelmaa on jouduttu korjauttamaan tapauksissa, joissa kustannukset ovat olleet liian alhaiset, lähtötiedot ovat olleet selkeästi epärealistisia, velkoja on laskettu mukaan liian vähän tai tulos näyttää normaalista poikkeavalta. Laskelmista tarkasteltavia lukuja olivat erityisesti yrityksen tulos ja kassavarat suhteessa velkoihin. Jopa laskelmaa tärkeämpänä päätöksentekoon vaikuttavana informaation lähteenä monet pitivät verotuksen 2-lomaketta, jota tarkasteltiin usean vuoden ajanjaksolta. Osa viljelijöistä toivoi tilakäyntien mahdollisuutta päätöksenteon yhteydessä aikaisempaa useammin.

Kirjallista osiota pidettiin erittäin tärkeänä, vaikka joissakin laskelmissa sen sisältö saattoi jäädä hyvinkin vaatimattomaksi. Vastausten perusteella kirjallisen osion tulisi sisältää vähintäänkin kriittisen kuvauksen tilan toiminnasta, tuotantomahdollisuuksista ja -välineistä. Lisäksi siinä tulisi käydä läpi investoinnin vaikutukset, niiden rahoitus sekä tilan tuotannon tulevaisuus ja jatkuvuus. Ongelma- ja rajatapauksissa tulisi tarkastella perusteellisemmin yritysten menestystekijöitä ja yrittäjäominaisuuksia. Joissakin tapauksissa laskelmasta ei ole toimitettu kaikkia sivuja, sivunumerot saattavat olla sekaisin eikä kaikkia lukuja ole jäljitettävissä laskelmista.

Laskelman laatu vaihtelee eri tekijöillä. TE-keskusten tukikäsittelijöiden haastatteluissa ei kuitenkaan tullut ilmi, että muiden organisaatioiden edustajien tekemät laskelmat eroaisivat laadullisesti ProAgria Maaseutukeskusten laskelmista, joskin muiden tekemiä laskelmia on paljon vähemmän. Tunnettujen kokoneiden neuvojen laskelmiin luotetaan niin, ettei niitä nähty tarpeen tarkastella yksityiskohtaisesti. Laskelmien laadun ja yhtenäisyyden katsottiin yleensä parantuneen viime vuosina.

Riskianalyysi (hinnat ja/tai tuet muuttuvat 5–10 %) ja sen sanallinen kuvaus voisivat sisältyä pakollisina osioina laskelmaan, ja niille tulisi esittää vähimmäisvaatimukset. Joissain tapauksissa merkittävässä investoinneissa vaadittiinkin riskianalyysi, mutta ei järjestelmällisesti kaikissa laskelman vaativissa investoinneissa. Toisaalta vedottiin siihen, että pienyritystoiminnan puolella ei myöskään osata arvioida tarkkoja hintoja ja myyntimääriä, sillä toiminta on markkinalähtöistä, kuten suuri osa yritystoiminnasta yleensä. Koska hinta- ja tukipolitiikkaa ei pystytä ennustamaan luotettavasti, tulisi niiden kehityksen arviointi jättää vähemmälle huomiolla ja laatia riskilaskelmat muutosten varalta.

Tunnuslukujen raja-arvojen asettamisesta keskusteltaessa tukikäsittelijät totesivat, että tarkkojen raja-arvojen antamista tulisi välttää, sillä ne eivät huomioi tilan toimintaa kokonaisuutena. Pellon hinnan määrittelyssä ja rakentamisessa ohjekustannusten määrittely on tarpeen, joskin näiden arvojen tulisi seurata realistista hintakehitystä. Ongelmallisimpia olivat yleensäkin pienet viljatilat, joilla oli suhteellisen vähän peltoa ja metsää eikä niiden maataloustulo välttämättä yltänyt elinkelpoisuuden vaatimuksiin. Myös tilan tai lisämaan kauppahinta vaikuttaa siihen, toteutuuko taloudellinen elinkelpoisuus hyväksyttävässä ajassa. Esimerkkinä kannattavuusvaatimuksista tilanpidon aloitustilanteessa esitettiin, että tilan tulisi tuottaa toimeentulo vähintään yhdelle henkilölle. Valituslautakunnan ratkaisukäytännön mukainen 10 000 euron yritystoiminnan kassajäämän alaraja sai myös kritisointia, sillä se ei vielä takaa toiminnan kannattavuutta.

Käsittelijöillä ei ollut käytössään mitään tietopankkia koskien vertailuarvoja taloudellisesta tilanteesta erikokoisilta tiloilta. Tällaista järjestelmää on hankala ylläpitää, mutta osa käsittelijöistä näki sellaisen tarpeelliseksi. Vertailussa käytettiin hyväksi yleensä koulutusmateriaalia ja maatalouden mallilaskelmia. Osalla oli tehtynä omia taulukoita vertailun helpottamiseksi. Lisäksi apua haettiin valituslautakunnan päätöksistä, jotka löytyivät ennakkotapausrekisteristä. Eräs toivomus oli, että valituslautakunnan päätöksiä saisi laajemmin käsittelijöiden käyttöön. Vastausten perusteella tuli selvästi esille, että valituslautakunnan päätökset ovat muodostaneet rajanvetoja päätöksentekoon, vaikka tätä ei pidettykään hyvänä toimintatapana. Pienyrityspuolella on olemassa hankerekisteri, josta voidaan nähdä koko maassa tehdyt tukipäätökset. Tieto ei kuitenkaan aina ole välittynyt suorittavalle portaalle. Kehitysehdotuksena mainittiin TE-keskusten virkailijoille tarkoitettu yhteinen keskustelufoorumi internetiin.

Haastatteluissa keskusteltiin erillisten investointien kannattavuuslaskelmien hyödyllisyydestä. Laskelmat olisivat hyviä, mutta työläitä toteuttaa ja käsitellä hallinnossa. Rajatapauksissa

olisi hyvä tehdä laskelma ajasta ennen investointia ja se jälkeisestä tilanteesta. Välillä rakentamisen kustannukset saattavat poiketa paljonkin suunnitelluista, ja tällöin laskelma olisi hyvä päivittää lopullisten kustannusten selvittyä vastaamaan todellista tilannetta.

Laskelmiin on suhtauduttava kriittisesti ja rajanvedon tekee käsittelijä hallinnossa. Käsittelijältä vaaditaan omaa arviointikykyä ja määräysten soveltamistaitoa. Ohjeistusta on kuitenkin usein jouduttu varsinkin erikoistapauksissa kysymään suoraan ministeriön virkamiehiltä. Osa käsittelijöistä oli sitä mieltä, ettei tukiratkaisuihin tarvita yhtään enempää ohjeistusta. Pääosa haastatelluista TE-keskusten tukikäsittelijöistä oli kuitenkin ohjeistuksen selkeyttämisen kannalta. Lakia ja asetuksia moitittiin ympäripyöreiksi ja osittain ristiriitaisiksi. Aukkokohtia oli jonkun verran, esimerkiksi biokaasuinvestointien ja siilojen rahoituksessa. Elinkelpoisuus-kriteerin selventämistä ja tarkemmin määrittelyä kaivattiin myös, vaikka aiheutta on sivuttu aiemmin MMM:n työryhmäraportissa (MMM 2004). Epätietoisuutta aiheuttavat juuri esimerkiksi yleisesti esiintyvän ”merkittävä” -termin tulkitseminen lainsäädännössä. MMM:n suunnasta ohjeistusta ja ajankohtaisia asioita on virkailijoiden mielestä tiedotettu aikaisempina vuosina enemmän kuin tällä hetkellä. TE-keskusten haastateltujen mielestä ministeriön tulisi olla aktiivisempi investointitukihakemuksiin liittyvien ongelma-kohtien tarkastelussa ja seurata enemmän TE-keskusten päätöksentekoa. Asetusten muuttuessa muutokset tulisi käydä huolella läpi myös TE-keskuksissa.

Ilman lainsäädännöllisiä muutoksia ja ohjeistusta aikaisempien työryhmien (MMM 2004, MMM 1998) tai muidenkaan antamat suositukset laskelmista tai tulosten tulkinnasta eivät juurikaan vaikuta laskelmien tekijöihin tai TE-keskusten toimintaan. Vain jotkut haastatelluista olivat hieman lukeneetkin viimeksi mainittuja raportteja. Yleinen mielipide olikin, että ohjeistuksen tulisi olla helppolukuista, selkeää ja suoraan toimintaa koskevaa, eikä ”tieteellistä pohdintaa”, jollaisena ilmeisesti työryhmämietinnöt nähtiin. Jos tuen myöntöprosessiin halutaan oikeasti vaikuttaa, tulisi sen tapahtua MMM:n lainsäädännön ja koulutuksen kautta. Erilaisia investointitukipäätöksiin liittyviä kursseja on ollutkin, määrä on vaihdellut alueen ja tarpeiden mukaan. Lisää koulutusta ja väliarviointeja yhdessä neuvonnan kanssa kuitenkin kaivattiin TE-keskusten tukipäätäjien keskuudessa.

Erityisen hakuajamenettelyn käyttöönotto ei herättänyt kiinnostusta TE-keskuksissa haastateltujen mielestä. Viljelijän kannalta toimivin järjestelmä on nykyinen jatkuva hakuaika. Investointitukirahojen riittävyys ei vaikuta tukipäätöksiin, sillä lainsäädäntö velvoittaa tukemaan kaikkia niitä tiloja, jotka täyttävät tuen edellytykset. Mikäli rahat ovat vähissä, lykkääntyvät tukipäätökset. Siksi myöskään mitään hakuajamenettelyä ja parhaiden hakemusten valintaa ei ole nähty käytännössä tarpeellisena.

Suurten maatilojen, joita Suomessa on viime vuosiin saakka ollut suhteellisen vähän, vähitellen kasvavat investoinnit voivat tulevina vuosina vaikuttaa merkittävästi maatilojen rakentamiseen ja mm. investointitukirahojen jakoon. Jos suuria tiloja on hakijoina runsaasti ja niiden investoinneille lasketut tunnusluvut ovat hyviä, rahaa ei välttämättä riitä kaikkien

pienien tilojen investointien tukemiseen tai ainakin niiden rahoitus voi viivästyä (Lehtonen & Pyykkönen, 2005). Mikäli rakennekehitys etenee näin tai investointitukiin varatut määrärahat pienenevät tulevaisuudessa muista syistä, tulisi hallinnon varautua tulevaisuudessa mahdollisen hakuajamenettelyn käyttöön ottoon ja parhaiden hakemusten valitsemiseen.

Rahanjaon tasa-arvoisuutta ei kommentoitu erityisemmin, mutta mainittiin siitä, että varat, joita ei ole määrääjän kuluessa maksatettu, palaavat koko Suomen maatalouden investointitukien kansallisen rahoituksen yhteiseen pottiin. Nämä varat tulisi saada palautettua takaisin alkuperäisen suuruusina kuhunkin TE-keskukseen. Palautuvan rahan kierto järjestelmässä nähtiin myös hitaaksi.

TE-keskuksien sisällä ei aina välttämättä ollut selkeää yhtenäistä linjaa päätösten tekemisessä. Osa virkailijoista sanoi tekevänsä paljonkin yhteistyötä keskenään. Eräissä tapauksissa todettiin, että käsittelijät tekevät myönteiset päätökset ja johtaja kielteiset. Poikkeukset kaikissa TE-keskuksissa uskottiin vankasti, että muissa TE-keskuksissa päätöksiä tehtiin eri perusteiden kuin kulloinkin haastattelun kohteena olevassa TE-keskuksessa. Päätöksentekijöiden subjektiivisten mielipiteiden vaikutusta päätöksiin ei TE-keskusten käytännöissä pyritty poistamaan, mutta esimerkiksi tuttavien hakemuksia ei saanut yleensä käsitellä.

Rahoitustukien seuranta ei ollut järjestetty muilta osin kuin aloitustuen pakollisten vaatimusten osalta. Seurantaan ei ollut mielenkiintoa: joissain tapauksissa sanottiin suoraan, että miksi pitäisi seurata, kun rahat on maksettu eikä niitä aleta takaisinkaan perimään. Osalla TE-keskuksista virkailijoiden aikataulu ei mahdollistanut seurannan järjestämistä. Useimmiten oltiin kuitenkin sitä mieltä, että jonkunlaista seuranta olisi hyvä olla, kunhan se ei lisää TE-keskusten työmäärää, vaan on ministeriön vastuulla. Toisten mielestä nykyinen 5 prosenttiin tukimyönnoistä kohdistuva valvonta on riittävää. Jotkut TE-keskusten haastatelluista tukipäätösten tekijöistä ilmaisivat mielenkiintonsa päästä itse vaikuttamaan investointitukiasioihin esimerkiksi työryhmiin osallistumisen muodossa.

4.6.3 Hyväksymiskäytäntöjen kehittäminen

Investointitukihakemusten käsittelyprosessi ja laskelman osuus siinä pitäisi mallintaa ja luoda jokaisessa TE-keskuksessa kaikkien tuen myöntämisen prosessiin osallistuvien henkilöiden kesken toimintajärjestelmä palveluiden laadun varmistamiseksi. TE-keskusten olisi hyvä määrittää toiminnalleen aikataulu, jotta käsittelyprosessi pysyisi viljelijän kannalta hyväksyttävässä aikataulussa. Palveluun voisi kuulua tiedusteluihin vastaaminen tietystä ajasta jo ennen hakemuksen sisääntuloa ja tarvittaessa investoinnin ennakkokatselmus epävarmoissa tapauksissa jo ennen kuin varsinaista kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmaa on laadittu.

Tarvittaessa asiakkaalle tulisi voida tarjota neuvontaa TE-keskusten palveluista tai TE-keskuksesta ohjattaisiin asiakas alueen muiden asiantuntijoiden luo. Palautteiden mukaan kaikissa tapauksissa TE-keskuksessa ei ole katsottu mahdolliseksi ottaa vastaan viljelijää, joka

olisi halunnut keskustella etukäteen merkittävästä investointihankkeestaan. Viljelijällä tulisi kuitenkin olla halutessaan mahdollisuus keskustella tukikäsittelijän kanssa henkilökohtaisesti ennen hankkeen aloittamista.

Hakemuksen tullessa sisään asiakkaalle tulisi ilmoittaa heti hakemuksen saavuttua tilanteesta ja aikataulusta erityisesti silloin, jos investoinnille on asetettu hakukielto tai rahavarat ovat loppuneet toistaiseksi tai kokonaan. Mikäli tarkkaa aikataulua ei ole tiedossa, tulisi asiakkaalle ilmoittaa välittömästi, mikäli uutta tietoa tukihakemuksen etenemisestä ilmenee. Ilmoitukset voisivat tapahtua puhelimitse, sähköpostilla tai perinteisesti postin välityksellä.

TE-keskusten tulisi suosia tilakäyntejä hakuprosessin yhteydessä, sillä ne antavat oikean ja luotettavan kuvan tilan tilanteesta ja viljelijän yrittäjäominaisuuksista sekä ammattitaidosta. Varsinkin merkittävimmissä investoinneissa ja epävarmoissa tapauksissa tilakäynti tulisi sisällyttää rutiinitoimenpiteeksi hakuprosessissa. Tilakäynnin avulla rahoituspäätöksen tekijä voi saada perusteellisemmän yleiskuvan tilasta, koneista, ja rakennuksista sekä yrittäjäperheestä ja heidän selviytymiskyvyistä ja -mahdollisuuksista. Maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelman tarkastelu tulisi suorittaa huolella ja tutkia sanallisen osan lisäksi keskeisimmät tulosteet ja riskianalyysit. TE-keskuksen tulisi vaatia hakemuksen mukana toimitettavaksi laskelman perusversio sekä siitä muokatut riski-versiot, joiden tulisi sisältää vähintään tilan taloudelliset tulokset, kun myytävien tuotteiden hinnat tai tuet muuttuvat 10 prosenttia alaspäin sekä näiden laskelmien keskeisimpien tulosten selkeä taulukointi ja sanallinen analyysi.

5 Kehittämis- ja toimenpide-ehdotukset

Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmiin sekä kehittämissuunnitelmiin liittyviä huomioita ja kehittämis- ja toimenpide-esityksiä on seuraavassa listattu tutkimuksessa tehtyjen kyselyiden ja päätelmien pohjalta. Kehittämis- ja toimenpide-ehdotukset on pyritty listaamaan mahdollisimman kattavasti riippumatta siitä, perustuvatko ne tutkimuksessa kirjanpitoiloille tehdyn kyselyn mukaan suuren viljelijäjoukon näkemykseen, case-tiloilta saatuun informaatioon, asiantuntijakyselyyn tai yksittäisten asiantuntijoiden haastatteluihin virkahierarkian eri tasoilla tai tutkijalle itselleen asiasta muodostuneeseen käsitykseen. Tutkimuksessa esille tulleet kaikki kehittämis- ja toimenpide-ehdotukset on pyritty ottamaan huomioon, joskin jotkut niistä ovat maatalouden taloussuunnittelun ja seurannan tehostamisen kannalta merkittävämpiä kuin toiset. Kehittämis- ja toimenpide-ehdotukset on seuraavassa ryhmitelty erityistoimenpiteisiin ja yleisiin toimenpiteisiin lähinnä niiden kohdentumisen mukaan.

5.1 Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien tarkennus ja ongelmakohdat

Ongelma-alueet

- tilakohtaisen tiedon puutteellisuus
- tulevien investointitarpeiden määrittäminen ongelmallista
- tulojen, menojen ja tukien kehityksen arvioinnissa ongelmia
- omaisuuden arvostaminen tuottaa suurimmat ongelmat laskelmissa
- riskiarvioita ei esitetä TE-keskuksille toimitettavissa laskelmissa
- laskelmien tuloksia ei aina osata tulkita eikä niiden paikkansapitävyyttä arvioida
- ohjeistuksen ja yhtenäisten käytäntöjen puuttuessa tekijästä riippuva vaihtelu laskentaperusteissa
- ohjearvojen ja vertailutiedon hankkiminen hankalaa
- laskelmien tulosten sanallisessa arvioinnissa puutteita

Yleiset kehittämisehdotukset

1. Viljelijöille ja kirjanpitäjille tulisi tarjota lisää koulutusta tilan kirjanpidon järjestämisestä ja verosuunnittelusta. Tällöin saadaan asiakirjat luotettavammiksi ja laskelmien laatiminen helpommaksi. Koulutustarpeet on huomioitava myös maatalousalan oppilaitoksissa.
2. Omaisuusosien poistokäytännöt tulee yhdenmukaistaa tai niille ainakin täytyisi asettaa tietty vaihteluväli tilojen välisen vertailun helpottamiseksi. Apuna voisi olla esimerkiksi ProAgria MKL:n ohje (2004) tai kannattavuuskirjanpitojärjestelmän menettelytavat.
3. MTT:n kannattavuuskirjanpidon vuonna 2006 julkistettavan internet-sivuston tulisi tarjota joustavasti tietoa laskelmien laatimisen ja analysoinnin tueksi. Sivustosta tulee tiedottaa kaikille laskelmia laativille ja tukipäätöksiä tekeville tahoille.
4. Jokaisen TE-keskuksen alueella tulisi järjestää vuosittainen seminaari laskelmien tekijöiden ja TE-keskuksen tukipäätöksiä tekevän henkilöstön kanssa, jossa tarkasteltaisiin sopivia esimerkkitapauksia ja menettelytapoja. Joillakin alueilla tällainen seminaarikäytäntö toimii jo tällä hetkellä.
5. ProAgria MKL:n tulisi yhdessä MMM:n kanssa kehittää internetsivut, joilta olisi saatavissa investointien suunnittelussa tarvittavat keskeisimmät hinta- ja tukitiedot ja joilla olisi säännöllisesti päivitys neuvojien työn helpottamiseksi. Tiedot tulisi saada keskitetysti yhdestä paikasta ja niiden tulisi olla tarjolla myös muille tiedon tarvitsijoille kuin MKL:n neuvojille.

Laskelmien laatimista koskevat toimenpide-ehdotukset

6. Ennen laskelman laatimista tilalle tulee lähettää selkeä lista tarvittavista lähtötiedoista, mikä helpottaa tiedonkeruuta ja lisää laskelman analysointiin käytettävissä olevaa aikaa.

7. Laskelman sanallisen osan sisällölle tulee asettaa vähimmäisvaatimus (katso 4.2.3.). Tämä voi tapahtua myös koulutuksen ja tiedottamisen kautta.

8. Investointitarpeista tulee keskustella tarkkaan yhdessä yrittäjien kanssa. Läpikäytäviä asioita ovat isompien koneinvestointien todennäköiset toteutumisajat (rehuketjut, viljakoneet, traktorit), yhteiskoneiden ja urakoinnin käyttömahdollisuus sekä investoinnit tuotanto-, talousrakennusten sekä myös yksityistalouden osalta (auto, asuinrakennus). Korvausinvestointien tulisi olla vähintään käypien poistojen verran vuotta kohti pi-demmällä aikavälillä.

9. Vuotuinen inflaatio tulee huomioida laskelmien panos- ja tuotehinnoissa.

10. Riskitarkastelu tulee liittää mukaan TE-keskukseen toimitettavaan laskelmaan. Tulojen ja menojen muutoksien vaikutukset keskeisimpiin tunnuslukuihin tulisi tuoda esille. Herkkyystarkastelu voidaan liittää laskelmaan yksinkertaisena taulukkona yhdistettynä sanalliseen analyysiin.

5.2 Laskelmien päivittäminen ja seuranta

Ongelma-alueet

- viljelijä ei arvosta seurantaa, koska ei ymmärrä siitä saatavaa hyötyä
- laskelmien seurantaan konkreettinen mahdollisuus viljelijöille itselleen
- laskelmien tuottamien tietojen hyödyntäminen tutkimustarkoituksiin mahdollistettava
- laskelmien päivitys harvinaista eikä tukimahdollisuudesta olla laajalti tietoisia
- laskelmien laatimiseen ja päivittämiseen anottava tuki lisää työmäärää kohtuuttomasti suhteessa tuen määrään
- päivityksen hinnoittelu riippumaton käytetystä työajasta
- toisten neuvojien aiemmin tekemiä laskelmia ei aina ole saatavissa päivitystilanteissa

Yleiset kehittämissuhteet

11. Laskelmien laatimisen tuen myöntämisen yhteydessä tulisi viljelijän antaa lupa myös laskelmista ja niiden päivityksien tuottamien seurantatietojen saamiselle tutkimuskäyttöön tietosuoja huomioon ottaen.

12. Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien päivitykseen liittyvästä tukimahdollisuudesta tulee tiedottaa viljelijöille, jotta palvelun käyttö lisääntyisi.

13. Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien tukipaketti tulee myöntää työn säästämiseksi siten, että se sisältää myös myöhemmin tapahtuvan seurannan kustannukset.

14. Neuvontaa tilan talousjohtamisesta tulisi lisätä yrittäjien motivoimiseksi laskelmien laadintaan ja seuraamiseen.

Seuranta koskevat toimenpide-ehdotukset

15. Viljelijöille tulisi toimittaa laskelman laatimisen yhteydessä taulukkolaskentapohja, johon viljelijä voi päivittää muuttuneet tiedot omaan käyttöönsä.

16. Päivityksen hinnoittelun tulee olla suhteessa siitä aiheutuvaan työmäärään. Jos laskelman perusteet ovat jo olemassa, päivitys ei voi olla yhtä kallis kuin alkuperäinen laskelma. Myös muita suppeampia laskelmia tulisi voida hyödyntää päivityksen teossa, jotta laskelman laadinnan kustannukset eivät nousisi kohtuuttomiksi.

17. Toisten neuvojen tilalla laatimat laskelmatiedot tulisi koota keskitetysti siten, että ydintulokset tai aiemmat laskelmat olisivat jatkossa tilalle tehtävän neuvonnan apuna sekä hyödynnettävissä tutkimuskäyttöön.

5.3 Kehittämissuunnitelmat

Ongelma-alueet

- viljelijät eivät tiedä kehittämissuunnitelmista ja niiden tukemisesta
- ohjeistus koskien kehittämissuunnitelmien vaatimuksia ja sisältöä ovat puutteelliset
- kehittämissuunnitelmien korkea tuki saattaa nostaa kustannusta työmäärästä riippumatta
- kehittämissuunnitelma on tarkoitettu vain perinteisen maatalouden käyttöön
- kehittämissuunnitelmien käyttö on ollut vähäistä, ja uudistuva lainsäädäntö rajaa entisestään palvelun tukemista
- saadakseen kehittämissuunnitelman laatimiseen tuen, viljelijän on haettava tukea kehittämissuunnitelmassa suunniteltuun investointiin (>80 000 €), vaikka se ei analyysissä osoittautuisikaan tilan kannalta parhaaksi vaihtoehdoksi

Yleiset kehittämissuunnitelmat

18. Kehittämissuunnitelman rungoksi tulee määrittää yleisesti hyväksytty ”konsepti”, josta selviäisi asetuksen mukaiset vaatimukset (katso 5.5).

19. Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien ja kehittämissuunnitelmien eroa tulee selkeyttää siten, että kehittämissuunnitelma sisältää eri tuotantovaihtoehtojen laskelmat.

20. Kehittämissuunnitelmien käyttömahdollisuuksia ei tulisi rajata tilalla tapahtuvan muun maatalouden yritystoiminnan osalta, jotta kehittämissuunnitelmilla ei rajoitettaisi maaseudun muuta yritystoimintaa.

21. Kehittämissuunnitelma tulisi voida tehdä myös muussa tilanteessa kuin merkittävässä laajennuksessa tai tuotantosuunnan vaihdoksessa. Esimerkkinä tästä on tilayhteistyön suunnittelu, mikäli se vaatisi yli 80 000 €:n investointeja.

22. Kehittämissuunnitelman tuen saamiseksi viljelijän ei tulisi olla velvoitettu investointituen hakemiseen.

23. Kehittämissuunnitelmat ja niiden tukeminen tulisi tehdä tutuksi laajemmin viljelijöiden keskuudessa tiedottamisen kautta.

Kehittämissuunnitelmien laatimista koskevat toimenpide-ehdotukset

24. Kehittämissuunnitelman teon yhteydessä tulee laatia investoivan tilan toimintasuunnitelma, jossa käydään läpi asiat, jotka viljelijän täytyy miettiä ja ratkaista sovitussa aikataulussa. Tämä varmistaa, että viljelijä saa kokonaiskuvan omasta investoinnista, jolloin eteen tulevat asiat eivät tule yllätyksinä.

25. Suositeltavaa olisi käyttää kehittämissuunnitelman laatimisprosessissa useampaa eri alan asiantuntijaa.

26. Kehittämissuunnitelman hinnoittelu tulee tapahtua nykyistä tarkemmin suhteessa työmäärään ja tutkittavien vaihtoehtojen määrään.

5.4 Tukien hyväksymiskäytännöt

a) Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien ja kehittämissuunnitelmien tuki

Ongelma-alueet

- hakemuksista aiheutuu nykyisellään suuri työmäärä
- epätietoisuus kehittämissuunnitelman sisältövaatimuksista vaikeuttaa tuen myöntäjän toimintaa
- hakemusten käsittelyajat vaihtelevat

Toimenpide-ehdotukset

27. Kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien laatimisesta aiheutuvat kustannukset tulee sisällyttää investoinnin kokonaiskustannuksiin. Tällä pyritään vähentämään investointituen hakumenettelyyn TE-keskuksissa liittyvää työmäärää.

28. TE-keskuksille tulee MMM:n yhdessä neuvonnan kanssa toimittaa kehittämissuunnitelman malliasiakirjoja.

29. Maksatushakemuksen liitteeksi tulee aina liittää kehittämissuunnitelma-asiakirjat.

30. Kehittämissuunnitelmatukea haettaessa TE-keskukseen toimitettavassa tarjouksessa tulee esittää tarkka kirjallinen esitys toimenpiteistä, joita kehittämissuunnitelma sisältää

31. TE-keskusten tulisi asettaa kehittämissuunnitelmatuen myöntäminen käsittelyssä etusijalle, sillä kehittämissuunnitelman tulisi toimia mahdollisen investoinnin alkuvaiheen suunnittelun taustalla

b) Investointituki

Ongelma-alueet

- viljelijää ei aina kuunnella hankkeen suunnitteluvaiheessa
- valmiudet laskelmien tulkitsemiseen TE-keskuksissa ei riittävää
- hakemusten liitteet ja terminologia joltain osin ristiriitaista
- tukihakemusten käsittelyajat vaihtelevat
- rahoituksen riittävyys hidastaa tuen myöntöprosessia
- epätietoisuus investointitukihakemuksen liitteiden sisällöstä, esim. kehittämissuunnitelma ja liiketaloussuunnitelma

Toimenpide-ehdotukset

32. Merkittävän investoinnin ollessa kyseessä TE-keskuksen tulee toteuttaa tilakäynti. Tällöin päätöksentekijän tulee tutustua laskelman laatimistilanteeseen yhteistyössä viljelijän ja neuvojan kanssa.

33. Viljelijällä tulee olla halutessaan mahdollisuus keskustella tukikäsittelijän kanssa henkilökohtaisesti ennen hankkeen aloittamista.

34. Viljelijöiden koulutusta kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien tulkitsemiseen tulee lisätä.

35. MMM:n investointitukia koskevien ohjeiden tiedottamisen tulee olla riittävän selkeää ja kattavaa.

36. Investointitukihakemusten liitteiden sisältö on määriteltävä selkeämmin ja lomakkeiden täyttöohjeissa mainitut termit yhdenmukaistettava suhteessa lainsäädäntöön.

37. Investointitukihakemusten käsittelyprosessiin tulisi luoda jokaisessa TE-keskuksessa investointitukien hakuprosessia koskeva laatujärjestelmä, jonka avulla voidaan varmistaa tukien myöntämiseen liittyvien palveluiden toimivuus ja korkea laatu.

5.5 Ehdotus menettelytapa-asetuksesta kehittämissuunnitelmien osalta

Kehittämissuunnitelman avulla on mahdollista verrata vaihtoehtoisten tuotantosuuntien tai mahdollisesti toteutettavien merkittävien, yli 80 000 €:n investointien vaikutusta tilan taloudelliseen tilanteeseen pitkällä tähtäimellä. Kehittämissuunnitelman laadinnan tavoitteena on tilan eri toiminnot huomioon ottavan kokonaisvaltaisen suunnittelun avulla selvittää, kannattaako tilalla ryhtyä tekemään merkittäviä investointeja tms. muutoksia.

1. Tilan toiminnan tarkastelu

- 1.1. Yrityksen perustiedot (tila, omistus, historia, pinta-alat, hakkuumahdollisuudet)
- 1.2. Yrittäjäperhe ja toiminnan työllistyvyys (henkilöt, ikä, koulutus, osaaminen, yrittäjäominaisuudet, työmäärä, tulojen muodostuminen tilalta/muualta, yksityistalouden kulutus)
- 1.3. Tilan fyysiset resurssit (tuotantosuunta, kiintiöt, eläinpaikat, rakennukset, koneet ja kalusto sekä soveltuvuus tuotantoon, peltoalat, lohkojen sijoittuminen)
- 1.4. Kasvintuotanto (lohkorakenteen arviointi, sadot, käytetyt tuotantopanokset, viljavuus, eri kasvien viljelyalat, pellonkäytön tehokkuus)
- 1.5. Kotieläintuotanto (tuotanto, ruokinta, kustannusten taso, kehittämiskohteet)
- 1.6. Sivuansiotoiminta (mahdolliset tulonlähteet, kehittämistarpeet ja –mahdollisuudet)
- 1.7. Taloudellinen tilanne (tuloslaskelma, kannattavuus, maksuvalmius, vakavaraisuus).

2. Suunnittelun lähtökohdat (yrittäjän tavoitteet, tilan strategia ja keinot näihin pääsemiseksi).

3. Tilan toiminnan kehittämisen vaihtoehdot (Vähintään kahden eri vaihtoehdon tarkastelu)

- a) Nykyisen toiminnan jatkaminen (perusversio)
- b) Nykyisen toiminnan laajennus (eri kokovaihtoehdot)
- c) Tuotantosuunnan vaihtaminen (eri mahdollisuudet)

4. Yhteenveto suunnitelluista kehittämisvaihtoehdoista ja riskien arviointi

e) Vaihtoehtojen tarkastelu: eri versioiden keskeisimmät tulokset: talous, työmäärä ym.

f) Riskien ja epävarmuuden arviointi

g) Yhteenveto

h) Muut esille tulleet asiat (esim. työsuunnitelma, mikäli toimenpiteisiin ryhdytään).

Kehittämissuunnitelman liitteenä voi olla vaihtoehtoisten kannattavuus- ja maksuvalmiuslaskelmien lisäksi muuta tukipäätöksen kannalta hyödyllistä ja olennaista tietoa sisältävää informaatiota. Olennaista on tiedon, työkalujen ja laskelmien hyödyntäminen tilan tarpeiden mukaan ja perusteellinen analyysi toiminnan suuntaamisen vaihtoehdoista.

Kirjallisuus

- Aho, T. 1989. Investointilaskelmat. 1.-2. painos. Vaasa. 317 s.
- Asp, K. 1988. Rahoitustuki yrityksen investointiprosessissa. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisu- ja A:61. Helsinki. 228 s.
- Castle, E. N., Becker, M. H. & Nelson, A. G. 1987. Farm Business Management. The Decision Making Process. 3th Edition. London. 413 s.
- Enroth, A., Österman, P. & Teräväinen, H. (toim.). 2003. Laajentavien tilojen haasteet. Tilakoon vaikutus maatalouden kannattavuuteen. ProAgria Maaseutukeskusten Liitto. Tieto tuottamaan 104. Helsinki. s. 5-12.
- Enroth, A., Österman, P. & Teräväinen, H. (toim.). 2004. Nya utmaningar på växande gårdar. 2004. Gårdsstorlekens inverkan på lantbrukets lönsamhet. ProAgria Svenska lantbrukssällskapens förbund. Forskning för framåt 19. Helsinki. s. 5-12.
- Hirvijoki, M. 2002. Taloussuunnitelmien toteutuminen – Rahoitustuella tuotantoaan laajentaneet Pirkanmaan kotieläintilat vuosina 1997-2000. Maatalouden liiketaloustieteen pro gradu –tutkielma. 65 s.
- Isosaari, H. 2005. Likwi-lausunto selityksineen. Muistio 3.2.2005.
- Komission asetus 1/2004. Euroopan unionin virallinen lehti 3.1.2004.
- Latukka, A. 1999. Käyttö- ja vaihto-omaisuuden arvostamisen ja arvon muutosten vaikutus maatalousyrityksen tulokseen. EU-jäsenyyteen liittyvä kirjanpitoläytännön tarkastelu. Helsingin yliopiston taloustieteen laitoksen selvityksiä nro 7. Helsinki. s. 98-107.
- Liski, J. 1984. Maatilayritysten investointisuunnitelmien toteutuksen seuranta. Helsingin Yliopisto. Maatalousekonomian laitos. Laudaturtyö. 75 s.
- Lehtonen, H. & Pyykkönen, P. 2005. Maatalouden rakennekehitysnäkymät vuoteen 2013. MTT:n selvityksiä 100. Helsinki: MTT Taloustutkimus. 40 s. Saatavissa internetistä: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts100.pdf>. ISBN 951-729-987-7.
- MKL 2004. Likwi- Maatilan Taloussuunnitelma. Käyttöohje 2.12.2004. ProAgria Maaseutukeskusten Liitto. 37 s.
- MKL 2005. Likwi- Maatilan Taloussuunnitelma. Tulkintaohje 15.2.2005. ProAgria Maaseutukeskusten Liitto. 12 s.
- MMM 1998. Rahoituslaskelmatyöryhmän muistio. 24.11.1998. Helsinki.
- MMM 2004. Maksuvalmius- ja kannattavuuslaskennan uudistaminen. Maa- ja metsätalousministeriön työryhmämuistio. Helsinki. 19 s., 9 liitettä.
- Naapila, J. 1991. Vuosina 1985-87 tehtyjen Likvi –maksuvalmiuslaskelmien toteutuminen. Helsingin yliopisto. Maanviljelystalouden pro gradu -tutkielma. 95 s.
- Tike 2006. Maa- ja metsätalousministeriön rahoitustukien käsittelyjärjestelmä Rahtu. Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus.
- Säädökset
- 1257/1999/EY. Neuvoston asetus (EY) N:o 1257/1999, annettu 17 päivänä toukokuuta 1999, Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahaston (EMOTR) tuesta maaseudun kehittämiseen ja tiettyjen asetusten muuttamisesta ja kumoamisesta. Virallinen lehti nro L 160, 26/06/1999 s.0080-0102.
- 329/1999. Maaseutuelinkeinojen rahoituslaki. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990329>.

- 609/2000. Valtioneuvoston asetus maaseudun kehittämisestä. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2000/20000609>.
- 948/2000. Maa- ja metsätalousministeriön asetus maaseudun kehittämistoimenpiteitä tuettaessa noudatettavasta menettelystä. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2000/20000948>.
- 99/2001. Maa- ja metsätalousministeriön asetus maatilatalouden rakennetuen ja vastaavan yritystoimintaan myönnettävän tuen perustana olevista yksikkökustannuksista. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/pdf/normit/8672-01099fi.pdf>.
- 129/2002. Maa- ja metsätalousministeriön asetus maaseudun kehittämistoimenpiteitä tuettaessa noudatettavasta menettelystä. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020129>.
- 465/2004. Maa- ja metsätalousministeriön asetus maatilatalouden rakennetuen ja vastaavan yritystoimintaan myönnettävän tuen kohdentamisesta vuonna 2004 annetun maa- ja metsätalousministeriön asetuksen muuttamisesta. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040465>.
- 1092/2005. Maa- ja metsätalousministeriön asetus maatilatalouden rakennetuen ja vastaavan yritystoimintaan myönnettävän tuen kohdentamisesta vuonna 2006. Saatavissa internetistä: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20051092>.

MTT:n selvityksiä -sarjan Talous-teeman julkaisuja

- No 65 Hirvi, T. 2004. Nuorten viljelijöiden tulonmuodostus ja työnkäyttö. 66 s., 8 liitettä.
- No 66 Myyrä, S. 2004. Pellon kasvukunnon taloudellinen arvo. 37 s., 4 liitettä.
- No 67 Tiilikainen, S. 2004. Hevostalous maataloilla. 90 s., 7 liitettä.
- No 71 Koivisto, A. 2004. Puutarhayritysten tuotantokustannusten seurantamallit. 64 s., 27 liitettä.
- No 74 Ovaska, S., Sipiläinen, T. & Ryhänen, M. 2004. Suomen IFCN-maitotilat – Vuoden 2003 tulosten tarkastelu. 29 s. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts74.pdf>).
- No 75 Myyrä, S. 2004. Pellon vuokrahinnot Suomessa vuosina 2003–2004. 23 s., 1 liite. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts75.pdf>).
- No 76 Pallari, M. 2004. Ekotuotteistamisen vihreä markkinointimalli – pienyritysten mahdollisuudet ja keinot. 91 s., 8 liitettä.
- No 79 Hirvi, T. 2004. Aktiivitulojen viljelijöiden mielipiteitä investointituesta ja nuorten viljelijöiden aloitustuesta. 60 s., 4 liitettä. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts79.pdf>).
- No 80 Karhula, T., Outa, P., Kankaanhuhta, K. & Simola, I. 2004. Puutarhayritysten talous Suomessa. 74 s., 2 liitettä.
- No 81 Manninen, M. 2004. Työn ja talouden hallinta laajentaneilla lypsykarjataloilla. 66 s., 4 liitettä. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts81.pdf>).
- No 88 Paananen, J. & Forsman-Hugg, S. 2005. Lähi- ja luomuruoka kunnallisissa ruokapalveluissa. Esiselvitys päättäjien näkemyksistä. 32 s., 2 liitettä. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts88.pdf>).
- No 90 Karhapää, M., Turunen, H., Ala-Kleme, T., Paasonen, M., Puumala, M. & Siljander-Rasi, H. 2005. Luomuporsastuotannon mahdollisuudet Suomessa. 55 s., 6 liitettä.
- No 91 Koivisto, A. 2005. Mansikantuotannon kilpailuetu Suomessa ja Virossa. 81 s., 4 liitettä.
- No 92 Myyrä, S. & Pietola, K. 2005. Velkojen keskittymiskehitys Suomen maataloilla. 31 s., 2 liitettä. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts92.pdf>).
- No 93 Juntti, L., Pihamaa, P. & Heikkilä, A-M. 2005. Kotimaista valkuaista herneestä - Onko viljelyyn taloudellisia edellytyksiä? 34 s., 2 liitettä.
- No 97 Forsman, K. 2005. Jämförelse mellan FADN-bokföringssystemet i Finland respektive Sverige. 64 sid., 3 bilagor. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts97.pdf>).
- No 98 Huan-Niemi, E. 2005. Special and Differential Treatment under the WTO Agreement on Agriculture. 33 p., 2 appendices. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts98.pdf>).
- No 100 Lehtonen, H. & Pyykkönen, P. 2005. Maatalouden rakennekehitysnäkymät vuoteen 2013. 40 s., 1 liite. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts100.pdf>).
- No 109 Varvikko, P. 2006. Kasvihuonekurkun ja -tomaatin tarjontaketjut Suomessa. 56 s., 1 liite. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts109pdf>).
- No 111 Manninen, M & Karhula, T. 2006. Maatalouden taloussuunnittelun ja seurannan tehostaminen. 50 s. (verkkojulkaisu: <http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts111pdf>).

MTT:n selvityksiä 111

